

PAPER DETAILS

TITLE: Çanakkale Cephesi'nde 5'nci Ordu Kuruluncaya Kadar Kara Birlikleri

AUTHORS: Ahmet ESENKAYA

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/713686>

Çanakkale Cephesi'nde 5'nci Ordu Kuruluncaya Kadar Kara Birlikleri

Ahmet ESENKAYA

Özet

Araştırmada 5 nci Ordu'nun kuruluşuna kadar Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasına, civar sahillere savunma amaçlı yerleştirilmiş kara birlikleri faaliyetlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için post-pozitivist paradigma altında nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Mevcut dokümanlar arşivler, askeri eserler ve anılar taranarak elde edilmiştir.

Araştırma sonucunda Osmanlı Devleti'nin güneyden gelecek tehlikelere karşı, Çanakkale Boğazı'nın en dar bölgesinde kaleler yapmış olması, sahil savunma topları yerleştirerek İstanbul'u emniyet altında tutma çabası, bölgede muharebe öncesi ciddi bir savunma hazırlığının var olduğunu göstermektedir. Avrupa'da patlak veren savaşa paralel olarak özel, bölgesel ve genel seferberlik ilanı ile başlayan ve Marmara ve Ege bölgesindeki mevcut kara birliklerinin Çanakkale Cephesi'ne doğru kaydırılması ile devam eden bir süreç başlamıştır. 1 nci Ordu Müfettişliğine bağlı kara birlikleri tamamen savunma amaçlı mevzilendirilmiştir. 'Birleşik Filo'nun Boğaz önünde beklerken, savunma hazırlıkları çok hızlı işlemeye başlamıştır. Görevli birlikler ne yapılacaksa onunla ilgili süratle karar alınmaya ve işlemler de hemen uygulamaya girişmişlerdir.

Topçuluk ve mayın döşeme hizmetlerinde olduğu gibi kara birliklerinin faaliyetlerinde de, 'Birleşik Filo'nun ve iç ve dış aktörlerin Çanakkale Boğazı'na karşı ortaya koymaya çalıştıkları anlık baskılara karşı ani ve acil önlemler almak zorunda kalınmıştır. Mayın hatlarını korumak için gözetleme postaları, müfrezeler, tahrip müfrezeleri yerleştirilen Türkler; muhtemel işgallere karşı kara birlikleri getirerek uygun yerlere yerleştirmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: I. Dünya Harbi, Çanakkale Savaşı, Kara Birlikleri

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi

Ground Forces Till the Establishment of the Fifth Army in the Çanakkale (Gallipoli) Front

Abstract

The aim of this research is to reveal and describe the activities of the ground forces positioned on both sides of the Dardanelles and the nearby beaches for defensive purposes till the establishment of the Fifth Army. To this end, document analysis technique as a qualitative research method (from a post-positivist viewpoint) was employed. The available documents were obtained by going through military sources and memoirs.

The fact that the Ottoman Empire erected fortresses on the narrowest sections of the Dardanelles and attempted to secure Istanbul by positioning coastal defense artilleries to fend off threats from the south suggests that the Ottoman Empire took some serious defensive steps before the war. The outbreak of the war in Europe caused the Ottoman Empire to mobilize locally, regionally and nationally, which was followed by the transfer of ground forces from the Marmara and Aegean regions to the Çanakkale (Gallipoli) Front. The ground forces subordinate to the Inspector's Office of the First Army was solely deployed for defensive purposes. Defense-oriented preparations were sped up as the "Allied Naval Forces" were waiting at the entrance of the Dardanelles. Quick decisions were taken as to what the allocated forces were expected to do and were implemented right away.

Similar to the artillery and mine-laying measures, sudden and urgent precautions were taken against the immediate threats towards the Dardanelles posed by the "Allied Naval Forces" and internal and external stakeholders. Turks, having positioned surveillance posts, detachments and demolition parties to protect the mine lines, located ground forces at reasonable spots against probable attacks and landings.

Keywords: World War I, the Battle of Çanakkale (Gallipoli), Ground Forces

Giriş

Çanakkale Cephesi, Birinci Dünya Savaşı cephelerinden sadece bir tanesidir. Belki de ilk defa böyle bir savaşa katılan uluslar, iki bloktan birisinin zaferi adına savaşmıştır. Bir tarafta İngiltere, Fransa ve Rusya, diğer tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti karşı karşıyadır. Sonra bu bloklara katılan veya ayrılan devletler de olmuştur.

Yaklaşık dört yıl süren, pek çok milletin ve ırkın kıyasıya mücadele verdiği modern teknolojinin de ilk kez uygulandığı bu savaşla kazanan ve kaybeden devletlerin çoğu, kendilerini 20 sene sonra ikinci bir dünya savaşının ortasında bulmuşlardır. Birincisi, Osmanlı Devleti de dâhil, dört imparatorluğun ve hanedanın yıkılmasına sebep olmuş; ikincisinde ise dünya iki ikiye bölünmüş ve iki ideoloji ile yönetilmeye başlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçları savaşan uluslar açısından değerlendirildiğinde Türklerin beraber olduğu blok her ne kadar savaştan mağlup olarak ayrılmış olsa da, Çanakkale Cephesi'ndeki zaferle, Anadolu'da Türk unsuruna dayanan yepyeni bir Cumhuriyetin kurulmasına ön ayak olması açısından Türk tarihinde ayrı bir yeri ve önemi vardır. Ayrıca Çanakkale Cephesi'nde zafer, savaşın iki yıl kadar uzamasından Bolşevik İhtilali'ne, sömürgelerde prestij kaybına kadar beklenmedik pek çok gelişmeye yol açmıştır.

Çanakkale Cephesi'nde vatan evladı, kendisinden özellikle silah ve teknik güç bakımından çok üstün kuvvetlerin denizden ve karadan yaptıkları saldırılara dokuz buçuk ay boyunca, ağır kayıplar pahasına direnç göstermiş ve sonuçta en büyük iki emperyalist gücün cepheyi terk edip gitmesiyle hak ettiği zaferi kazanmıştır.

2 Ağustos 1914 günü İttihatçı Hükümet, Almanya ile gizli ittifak anlaşması yaptıktan sonra karar aşamasında hiçbir şey eskisi gibi olmamıştır. Artık ipin ucu Almanlardadır. Nihayet 1915 yılı başında, o güne kadar görülmemiş ağır hava şartlarının da etkisiyle Avrupa'daki muharebeler, siper savaşına dönüşünce İngilizler, bütün kuvvetlerini Batı Cephesi'ne yığmaktansa, Çanakkale ya da Balkanlar'da ikinci bir cephe açarak, savaşı farklı yöne çevirmek zorunda kalmışlardır. Bu durum iki yeni beklentiyi de ortaya koymuştur. Böylece Rusya'ya lojistik destek sağlanabileceği gibi İstanbul'un ele geçirilmesiyle Türkler Almanya'dan ayrılmak zorunda kalacaktır.

Türklerin İngilizlere karşı Süveyş Kanalı'na yaptıkları harekâta (3 Şubat 1915) başarı elde edilememiştir. İngilizlerin Mısır'da bulunan kuvvetlerin bir kısmının Çanakkale'de kullanılması imkânı da ortaya çıkınca Boğaz'ın öncelikle donanmayla geçilmesine ve donanma Marmara'ya girdikten sonra arkadan yetiştirilecek kuvvetlerin Boğazların ve İstanbul'un işgalinde kullanılmasına karar verilmiştir (17 Şubat 1915).

Avrupa'da başlayan muharebelerle birlikte Genelkurmay emriyle özel seferberlik emri ilan edilmiş; özel, bölgesel ve genel seferberlik ilanlarının peş peşe takibi, gözleri Çanakkale Boğazı'na çevirmiştir.

Bundan sonraki yaşanacak süreç, dört bölüm olarak ele alınmaya çalışılacaktır. Başta barış dönemi kara birliklerinden, peşinden barış zamanında hep mevcut ve genelde yer değiştirmeyen birliklerden uzun yıllar önce oluşturulmuş sabit bir kuruluş olan Müstahkem Mevki birliklerinden bahsedilecektir. Almanlarla 2 Ağustos 1914 günü yapılan gizli anlaşmadan, 3 Kasım 1914 günü 'Birleşik Filo'nun bombardımanına kadar yaşanan süreçte bölgeye aktarılan kara birlikleri hakkında bilgi verilecektir. İkinci planlı bombardımanın yapıldığı 25 Şubat 1915 gününe kadar Boğaz içinde, sahillerde ve karaya yerleştirilen kara birlikleri ile ilgili bilgiler paylaşılacaktır. 26 Şubat 1915-17 Mart 1915 günlerinde ortaya konan kaygılı süreçte daha planlı hareket etme gerekliliği ortaya çıkınca, bölgenin daha profesyonel ellere bırakılışına yer verilecektir. Son bölümde de 18 Mart 1915 gururlu zafer günü aktarıldıktan sonra, 25 Mart gününe kadar karada yapılan hizmetlerinden bahsedilip, 5 nci Ordu Komutanlığı'na getirilen Alman Mareşal Liman von Sanders'in bölgeye gönderilmesiyle gündem sonlandırılacaktır.

Çanakkale Boğazı Bölgesinde Barış Dönemi Kara Birlikleri

Mevcut dört ordu müfettişliğinden (veya komutanlığından) Çanakkale Boğazı ile ilgili olan birim, İstanbul'da bulunan 1 nci Ordu'dur. Zaten diğer müstahkem mevkiiler gibi Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı da bu teşkilattaki yerini korumaktadır. Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa, Kurmay Başkanı da Selahattin Adil Bey'dir¹. 1 nci Ordu'ya bağlı 3 ncü Kolordu da Tekirdağ ve çevresinde olup, Çanakkale Boğazı'nın savunmasından sorumlu kara birlikleridir².

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, Çanakkale Boğazı'nın güvenliğini sağlamada görevlidir ve birinci sınıf Müstahkem Mevkiidir ve karargâhı Çimenlik Kalesi'ndedir³. Müstahkem Mevki Komutanı, kolordu komutanı yetkisindedir⁴.

Müstahkem Mevki birliklerinin büyük kısmı, barış zamanında var olan ve genelde yer değiştirmeyen birlikleri olan, uzun yıllar önce oluşturulmuş sabit bir kuruluştur. 31 Temmuz'daki barış teşkilat yapısı itibarıyla Müstahkem Mevki Komutanlığı 7 nci, 8 nci, 9 ncu Piyade Tümenleri ile 3 ncü Süvari Tugayı ve 3 ncü Kolordu bağlı birliklerinden oluşmaktadır. 7 nci Piyade Tümeni, 19 ncu, 20 nci, 21 nci Piyade Alayları ile 7 nci Sahra Topçu Alaylarından; 8 nci Piyade Tümeni 22 nci, 23 ncü, 24 ncü Piyade Alayları ile 8 nci Sahra Topçu Alaylarından; 9 ncu Piyade Tümeni 25 nci, 26 ncı, 27 nci Piyade Alayları 9 ncu Sahra Topçu Alaylarından müteşekkildir. Her üç tümenin üçer taburlu üç alayı, dörder bölüklü üçer taburu vardır⁵.

1 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4668, Dos. 72, F. 4.

2 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-1, F. 1.

3 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F.1-5; ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4624, Dos. 70, F. 1. ATASE Arşivi, No: 1/1, Kls. 64, Dos. 322, F. 1-38.

4 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4668, Dos. 72, F. 4.

5 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-1, F. 1; ATASE Arşivi, No: 7/8746, Kls. 5337, Dos. 7, F. 1.

Yine barış kuruluşu olarak 3 ncü Kolordu bağı birlikleri; Astsubay Numune Taburu, 3 ncü Obüs Taburu, dört bölüklü 3 ncü İstihkâm Taburu, 3 ncü Telgraf Bölüğü, İstihkâm İnşaat Taburu, Hizmet Kıtası, 3 ncü Ulaştırma Taburu, Ulaştırma Deposu ve Sanayi Takımlarından oluşmaktadır⁶.

Barış kuruluşu olarak Müstahkem Mevki Komutanlığı, 3 ncü, 4 ncü ve 5 nci Ağır Topçu Alaylarından oluşan 2 nci Ağır Topçu Tugayı ile Kale İstihkâm Bölüğü, İstihkâm İnşaat Bölüğü, Muhabere Bölüğü, Mayın Müfrezesi, Işıldak Müfrezesi, Bolayır Depo Cephane Müfrezesi, üç motorbot ve üç teknesi bulunmaktadır⁷.

Çanakkale Boğazı Bölgesi Harekât ve Yığınak Planı

Seferberlik öncesi Osmanlı Devleti'nin 7 Haziran 1914 tarihli '1 numaralı Sefer Planı', Erkan-ı Harbiye İkinci Reisi Alman Korgeneral Bronsart v. Shellendorf tarafından hazırlanmış ve kabul görmüştür. Seferberlik ve yığınak hazırlıkları için de bu sefer planı esas alınmış, ordulara ve kolordulara bu yönde gerekli yönergeler gönderilmiştir⁸.

14 Temmuz 1914 tarihli 'Stratejik Yığınak Yönergesi'ne göre Tekirdağ'daki 3 ncü Kolordu, 1 nci Ordu kuruluşunda olarak Çanakkale Boğazı'nın savunmasından sorumludur⁹.

3 ncü Kolordu ile bağı birliklerin seferber olma süresi 20, 7 nci Piyade Tümeni'nin 20, 8 nci Piyade Tümeni'nin 14, 9 ncu Piyade Tümeni'nin 11 gündür¹⁰.

Özel, Bölgesel, Genel Seferberliğin İlanları

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 31 Temmuz 1914 akşamı özel seferberlik emrini kuruluşundaki birliklere bildirmiştir¹¹.

Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın 1 Ağustos 1914'te personel ve taşıt durumu¹²: 3 ncü Ağır Topçu Alayı'nda, 19 subay, 2 sıhhiye memuru, 4 imam ve kâtip, 6 sanatkâr, 722 muvazzaf ve 80 yedek er, 21 hayvan; 4 ncü ve 2 nci Ağır Topçu Alayı'nda 13 subay, 2 sıhhiye memuru, 2 imam ve kâtip, 2 sanatkâr, 498 muvazzaf ve 37 yedek er, 15 hayvan; 5 ncü Ağır Topçu Alayı'nda 25 subay, 4 sıhhiye memuru, 4 imam ve kâtip, 6 sanatkâr, 593 muvazzaf ve 99 yedek er, 2 araba ve 28 hayvan; İstihkâm

6 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. 1, F. 1.

7 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-3.

8 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C.V, Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1. Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s.43

9 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-10.

10 ATASE Arşivi, No: 1/1, Kls. 62, Dos. 313, F. 1-16.

11 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H. 1, F. 1-2, 1-5. 1-9.

12 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-11.

İnşaat Taburunda 18 subay, 1 imam ve kâtip, 1 sanatkâr, 629 muvazzaf ve 100 yedek er, 1 araba ve 20 hayvan; Telgraf Bölüğü'nde 4 subay, 65 muvazzaf ve 58 yedek er, 17 hayvan; Cephe Depo Müfrezesinde 2 subay, 73 muvazzaf ve 52 yedek er, 2 araba ve 3 hayvan mevcuttur.

Harbiye Nezareti'nin 2 Ağustos 1914 günü saat 01.00'da bölgesel seferberlik konusunda 3 ncü Kolordu'ya gönderdiği şifreli emri, saat 02.45'te Kolordu Komutanlığı'na ulaşmıştır. İlgili emirde, askeri birimlerin sefer mevcuduna yükseltilmesi istenmektedir. Ayrıca Müstahkem Mevki Komutanlığı, kıyıların gözetilmesi ve Müstahkem Mevki topçusundaki haberleşmenin sağlanabilmesi için muhabere bölüğünün de seferber edilmesi önerilmiştir¹³. Harbiye Nezareti'nin genel seferberliğin ilan edildiği şifre emri, 2 Ağustos 1914 Pazar günü saat 12.55'te 3 ncü Kolordu'ya ve saat 13.30'da Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na ulaşmıştır. Bu emirde seferberliğin birinci gününün 3 Ağustos 1914 Pazartesi günü olduğu da kayıtlıdır¹⁴.

Harbiye Nezareti'nin 2 Ağustos 1914 tarihli emriyle, 1 nci Ordu Müfettişliğine (komutanlığı) Liman von Sanders'in atandığı¹⁵, yine aynı gün Harbiye Nezareti'nin üst katında Genelkurmay Başkanlığı'nın bulunduğu yerde Başkomutanlık Karargâhı'nın kurularak göreve başladığı ve bu görevi Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın üstlendiği Harbiye

Nezareti'nden bildirilmiştir¹⁶.

Seferberlik Uygulamaları

3 ncü Kolordu 31 Temmuz'daki teşkilat yapısı itibariyle de 7 nci, 8 nci, 9 ncü Piyade Tümenleri ile 3 ncü Süvari Tugayı ve 3 ncü Kolordu bağlı birliklerinden oluşmaktadır¹⁷. 2 Ağustos 1914'te 9 ncü Tümen, kıyıların gözetilmesi ve korunması konusundaki aldığı düzeni Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bildirilmiştir¹⁸.

3 Ağustos 1914, seferberliğin birinci günü üç piyade ve topçu alayından oluşan 7 nci

Piyade Tümeni'nde 200 subay, 5.021 erat, 724 hayvan; üç piyade alayından oluşan 8 nci Piyade Tümeni'nde 173 subay, 5.622 erat, 508 hayvan; üç piyade ve topçu alayından oluşan 9 ncü Piyade Tümeni'nde 138 subay, 3.427 erat, 913 hayvan mevcuttur¹⁹.

13 ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-1, F. 1-9.

14 ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H. 1, F. 1-11; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H. 1, F. 1-2.

15 ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H. 1, F. 1-11.

16 ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H. 1, F. 1-12.

17 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-1, F. 1; 26 ncü Piyade Alayı'nın 1 nci Tabur'u yoktu. ATASE Arşivi, No: 7/8746, Kls. 5337, Dos. 7, F.1; ATASE Arşivi, No: 1/1, Kls. 62, Dos. 313, F. 1-15.

18 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H. 1, F. 1-14.

19 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H. 1, F. 1-13.

3 ncü Kolordu'nun 4 Ağustos 1914 tarihli kuruluşu seferberliğe temel olan kuruluştur²⁰: 3 ncü Kolordu Bağlı Birlikleri süvari bölüğüyle, 4 ncü İstihkâm Bölüğü, 3 ncü Telgraf Bölüğü ve Köprücü Bölüğünden kuruludur²¹.

3 ncü Kolordu'nun 1 nci Cephane Taburu; 1 nci, 3 ncü, 5 nci piyade cephane kollarıyla 1 nci, 3 ncü, 5 nci sahra topçu cephane kolları ve 1 nci, 3 ncü dağ topçu cephane kollarından; 2 nci Cephane Taburu 2 nci, 4 ncü, 6 ncı piyade cephane kollarıyla 2 nci, 4 ncü, 6 ncı sahra topçu cephane kolları ve 2 nci, 4 ncü dağ topçu cephane kollarından; Erzak Kolları ve Nakliye Katarı; 1 nci, 2 nci, 3 ncü, 4 ncü, 7 nci ve 8 nci Hafif Erzak Kollarıyla 1 nci, 2 nci, 3 ncü, 4 ncü, 7 nci 8 nci Ağır Erzak Kollarından; 1 nci, 2 nci Seyyar Hastaneler, 1 nci, 2 nci, 4 ncü Ekmekçi Takımları, 1 nci, 2 nci hayvan depoları ve 4 ncü Öküz Deposu'ndan oluşmaktadır²².

Başkomutanlığın 5 Ağustos 1914 tarihli emriyle 9 ncu Piyade Tümeni, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı emrine verilmiştir. Müstahkem Mevki Komutanlığı ve bölgeye gönderilecek takviye birliklerinin ihtiyaçları göz önünde tutulduğu için 9 ncu Tümen emrine verilen Lojistik Destek Birlikleri, diğer tümenlerden sayıca daha fazladır²³.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı da Başkomutanlığa bağlanmıştır. Zaten Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın savunmasının temelini mevcut 2 nci Topçu Tugayı, her biri ikişer taburlu olmak üzere 3 ncü, 4 ncü, 5 nci topçu alayı oluşturmaktadır. Bu tugayda 32'si Çanakkale Boğazı'nda, üçü Bolayır mevziinde olmak üzere, toplam 35 batarya mevcuttur²⁴.

Balkan Savaşı'nda uygulanamamış olan 'Menzil Hizmetleri Yönetmeliği' seferberlik ilanı ile birlikte yeniden ele alınmış; 5 Ağustos 1914 günü Başkomutanlık Menzil Genel Müfettişliği²⁵ ile Ordu Menzil Müfettişliğinin kurulması izlemiştir²⁶.

Menzil Genel Müfettişliği 5 nci Ordu'ya gönderilecek cephane, erzak ve diğer malzemelerin birleştirilerek mevcut ulaşım imkânlarıyla nakledilmesini organize etmeye çalışacaktır. Böylelikle savaş gemilerinden, iskele depolarından ve kara menzil araçlarından nasıl faydalanılacağını belirleyerek ikmalin tek elden yapılmasını sağlamış ve herhangi bir karışıklığın doğmasına meydan vermemeye gayret edilecektir.

20 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H. 1, F. 1-24, 1-26, 1-27.

21 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-1, F. 1-24, 1-25.

22 Genelkurmay, Çanakkale Cephesi 1 nci Kitap, s.35.

23 A.g.e., s.256.

24 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H. 1, F. 1-24, 1-26, 1-27.

25 ATASE Arşivi, No: 1/1, Kls. 65, Dos. 324, F. 50-2.

26 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1 nci, 2 nci ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s.235.

Ordu birliklerinin beş sınıf ikmal maddeleri tedarik ve dağıtımını Menzil Genel Müfettişliği ile koordineli olarak yürütülmesi de bu meyandadır²⁷.

3 ncü Kolordu Kurmay Başkanlığı'na atanan Alman Yarbay Thauvenay, 10 Ağustos 1914'te Tekirdağ'a gelip, göreve başlamıştır. Thauvenay, seferberlik ve yığınakla ilgili Başkomutanlık emrini²⁸ de yanında getirmiştir.

Yığınak emrine göre²⁹: "1 nci Ordu karargâhı şimdilik İstanbul'da bulunacak; 1 nci Ordu, 5 Ağustos 1914 tarihli yönergeye göre sığınak yapacak; Balıkesir, Bandırma ve Ayvalık'ta bulunan 8 nci Tümen, Tekirdağ'a hareketi sağlanacak ve yığınak bölgesine kolorduya ayrılan yolları izleyerek gidecek; Halep bölgesinde bulunan 6 ncı Kolordu'nun birlikleri Edirne'ye gönderilecek; bir bölümünün de Tekirdağ ve Gelibolu'ya gelirken Gelibolu-Keşan-Uzunköprü yoluyla yığınak bölgesine gidecektir..."

17 Ağustos 1914'te Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın seferber olma durumu:³⁰ 105 subay, 8 sıhhiye memuru, 10 imam ve kâtip, 18 sanatkâr, 2.633 muvazzaf ve 2.058 ihtiyat er, 4 araba ve 196 hayvan mevcuttur. 21 Ağustos 1914'te 3 ncü Kolordu'da³¹ 7 nci Piyade Tümeni'nde 12.937 personel, 2.340 hayvan; 3 nci Piyade Tümeni'nde 13.061 personel, 2.354 hayvan mevcuttur. Kolordu'ya bağlı birliklerle birlikte bu rakam 28.945 personel, 7.104 hayvan sayısına ulaşmıştır³².

Başkomutanlık tarafından hazırlanan kuruluş, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na 27 Ağustos 1914'te 9 ncü Tümen Komutanlığı'na gönderilmiştir³³. İlgili tümenin 28 Ağustos 1914'teki seferberlik durumu ise: 27 Ağustos 1914 tarihli kuruluşta Ağır Erzak, 5 nci Erzak, 6 ncı Erzak Kolu mevcuttur. 7 nci Mekkâreli Piyade Cephane Kolu, Gelibolu'da; 7 nci, 8 nci ve 9 ncü sahra topçu cephane kolları Çanakkale'de kurulmuştur. 5 nci, 6 ncı dağ topçu cephane kolları personeli tam, hayvanları yarı yarıya eksiktir. 5 nci Seyyar Hastanesi kurulmuş ve 6 ncı Seyyar Hastane'nin de kurulmasına başlanmış olup, Ekmekçi Takımı faaldir. Hayvan deposu personeli tamam, hayvanları eksiktir³⁴.

27 Rauf Atakan, "Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Savaşı Çanakkale Muharebeleri İdari Faaliyet ve Lojistik", Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.144.

28 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-1, F. 1-31.

29 ATASE Arşivi, No: 1/1, Kls. 4, Dos. H-1, F. 1-4, 1-15, 1-16, 1-17, 1-21, 1-26, 1-27.

30 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-50.

31 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-2, F. 1-23, 1-27.

32 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-2, F. 1-23, 1-29.

33 9 nci Piyade Tümeni, 17 Ağustos 1914'te genel olarak seferberliği bitmiştir; ATASE Arşivi, No: 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-2, F. 1-31.

34 ATASE Arşivi, No: 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-2, F. 1-38-1-39.

Birlik İntikalleri 1

Başkomutanlık 20 Ağustos 1914'te Müstahkem Mevki Komutanlığı'na gönderdiği emirle “Çanakkale Boğazı'na yönelik bir taarruzda 3 ncü ve 4 ncü Kolordulardan doğrudan takviye birliği isteyebileceğini” bildirmiştir³⁵. Devamında 3 ncü ve 4 ncü Kolordulara verilmiş olan emirlerde de 4 ncü Kolordu'nun 11 nci Tümen ile 3 ncü Kolordu'nun Bandırma'daki 8 nci ve Tekirdağ'daki 7 nci Tümenlerin Çanakkale'ye harekete hazır duruma getirildikleri anlaşılmaktadır. 7 nci Tümen'in üç alayında birer ağır makineli tüfek bölüğü oluşturulmuş³⁶; 19 ncü Alayı'nın 1 nci Taburu, 22 Ağustos'ta Tekirdağ'da alayına katılmıştır³⁷. Balıkesir'de bulunan 24 ncü Piyade Alayı ile 3 ncü Dağ Topçu Taburu yürüyerek; Ayvalık'taki 23 ncü Piyade Alayı demiryoluyla Bandırma'ya; Bandırma ve Erdek'ten de deniz yoluyla Tekirdağ'a taşınmıştır³⁸. 8 nci Tümen, 21 Ağustos'ta Bandırma'dan Tekirdağ'a taşınmaya başlanmış ve 25 Ağustos'ta son bulmuştur³⁹. Aydın ve Denizli'deki 11 nci Tümen birlikleri de 25 Ağustos'ta Bandırma'ya ulaşmış bulunmaktadır⁴⁰. 26 Ağustos'ta 4 ncü ve 7 nci Süvari Alayları tarafından oluşturulan üç bölüklü Mürettep Süvari Alayı, Edirne'ye gönderilmiştir. Bu iki Süvari Alayı, iki depo bölüğü kurmuştur. 7 nci ve 8 nci Piyade Tümenlerinde birer süvari bölüğü olması gerekirken 15 nci Süvari Alayı'ndan ancak birer süvari takımı verilebilmiştir⁴¹.

30 Eylül 1914'te 3 ncü Kolordu, 1 nci Ordu'ya, Çorlu'daki tüm kışlânın kendi kolordusuna verilerek, 7 nci Sahra Topçu Alayı'nın burada yerleştirilmesini önermiştir⁴². Ayrıca 3 ncü Kolordu, 8 nci Piyade Tümeni'nin Ekzamil dolaylarında barındırılmasıyla ilgili olarak keşif için, Tümen Komutanı Albay Ali Rıza ile Kurmay Yüzbaşı Galip'i önceden bölgeye göndermiş ve keşif sonuçları 3 Ekim 1914'te Kolordu'ya sunulmuştur⁴³.

3 ncü Kolordu, rapordaki bilgilere dayanarak, kolordunun barındırılması konusunda 6 Ekim 1914'te Başkomutanlığa da aynı öneride bulunmuştur⁴⁴. Sonuç olarak, 10 Ekim 1914'te 1 nci Ordu Komutanlığı, kolordu komutanlarının geçici konaklama için emir vermeye yetkili oldukları 3 ncü Kolordu Komutanlığı'na bildirmiştir⁴⁵. Bu-

35 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-2, F. 1-22.

36 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-1, F. 1-39.

37 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-2, F. 1-25.

38 Genelkurmay, Çanakkale Cephesi 1 nci Kitap, s. 63.

39 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-2, F. 1-24, 1-34.

40 ATASE Arşivi, No: 6/3171, Kls. 4857, Dos. H-2, F. 1-7.

41 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-1.

42 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-3, F. 1-49.

43 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-3, F. 1-49, 1-51.

44 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-3, F. 1-52, 1-53.

45 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-4, F. 1-4.

nun üzerine 3 ncü Kolordu, birliklerin hareket emrini 22 Ekim 1914'te vermiştir⁴⁶. 8 nci Tümen Karargâhı, 23 ncü Piyade Alayı, 8 nci Sahra Topçu Alayı, sıhhiye bölüğü ve seyyar hastane Çorlu'da; 22 ncü Piyade Alayı, 3 nci Dağ Topçu Taburu Lüleburgaz'da; 24 ncü Piyade Alayı, 23 ncü Ağır Makineli Tüfek Bölüğü Ereğli'de konuşlandırılacaktır⁴⁷.

7 nci Piyade Tümeni'nden takviyeli bir piyade alayı, 30-31 Ekim 1914'te Gelibolu'ya gelmiş⁴⁸; diğer muharip ve ikmal birlikleri de bir gün sonra bölgeye ulaşmıştır⁴⁹. Müstahkem Mevki Komutanlığı 7 nci Piyade Tümeni'ni, 9 ncü Tümen emrine vermiştir. Bu tümenin katılmasıyla, konuşa bazı değişikliklerin yapılması gerekli görülmüş ve nelerin yapılacağı Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bildirilmiştir⁵⁰.

Kıyı Savunma Hazırlıkları

Savunma önlemlerinin artırılmasıyla ilgili olarak, 31 Ağustos 1914'te önce iki depo taburundan oluşan bir depo alayı kurulmuş olup 5 nci Tabur'u Karabiga'da 23 Ağustos'ta eğitime başlamış, aynı tarihte Edremit'te kuruluşunu tamamlayan 6 ncü Depo Taburu da Biga'ya hareket etmiştir. 11 Ekim 1914'te Çanakkale'de 3 ncü Depo Taburunun da kurulmasına başlanmıştır. Böylece 3 ncü, 5 nci ve 6 ncü depo taburundan oluşan depo alayının Anadolu tarafında toplu bulundurulması kararlaştırılarak, Erenköy'e gönderilmesi ve buradaki Bölge Komutanlığı emrinde olması uygun görülmüştür⁵¹.

Seddülbahir ve Kabatepe kesimlerinden beklenebilecek bir amfibi harekâtın karşılanabilmesi için Müstahkem Mevkiin bir tümen ile takviyesi, Eceabat'taki 26 ncü Piyade Alayı'nın da Kirte (Alçıtepe)'ye alınması ile ilgili 9 ncü Tümen önerisi Müstahkem Mevki tarafından da benimsenmiş ve Başkomutanlığa gönderilmiştir⁵².

Başkomutanlığın 1 Ekim 1914 tarihli cevabında; *"Şimdilik bölgenin takviyesine gerek olmadığı, sadece Seddülbahir istihkâmlarının arkadan düşürülmesine yönelik düşman çıkarmasına karşı Kirte bölgesinin yeterli bir kuvvetle tutulması Mehmetçik Burnu (Helles)-Saritepe kıyı kesiminin gözetleme ve korunmasının gereğine"* işaret edilmiştir⁵³.

Bunun üzerine Müstahkem Mevkice verilen emirde; *"26 ncü Piyade Alayı'ndan takviyeli bir piyade taburu (bir dağ ve 105 milimetrelilik bir obüs bataryasıyla) nun*

46 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-4, F. 1-20, 1-21.

47 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-4, F. 1-23, 1-24.

48 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-73, 1-74.

49 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-73.

50 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-74.

51 ATASE Arşivi, No: 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-3, F. 1-26.

52 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-43. I-97

53 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-45.

Kirte bölgesine hemen gönderilmesi ve bu kuvvetle, Seddülbahir kuzeyinden beklenen bir çıkarmanın önlenmesi" istenmiştir. Emri alan 9 ncü Tümen Komutanı, 9 Ekim 1914'e kadar Gelibolu Yarımadası güneyinde 26 ncı Alay 3 ncü Taburuna verdiği düzenle, Anadolu Kıyı Bölge Komutanlığınca alınan düzen Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bildirmiştir⁵⁴:

26 ncı Alay 3 ncü Tabur, Kirte'de; 3 ncü Tabur 9 ncü ve 10 ncü Bölükleri, Kirte-Zığındere arasında; 3 ncü Tabur 12 ncü Bölük, Zığındere ağzında; 3 ncü Tabur 11 ncü Bölük: Seddülbahir'de; 25 ncı Alay 2 ncı Taburu, dört bölüğüyle Kumkale Yenişehir kesiminde; 1 ncı Tabur 1 ncü Bölük ile 3 ncü Tabur 11 ncü Bölüğü, Çanakkale'de; 3 ncü ve 4 ncü Bölükler, Tevfikiye'de; 2 ncü Bölük ile 3 ncü Topçu Alayı 1 ncı Taburu Çiftlik Köyü'nde; 3 ncü Tabur 4 ncü Bölük ve bir makineli tüfek bölüğü, Erenköy'de; 3 ncü Tabur 11 ncü ve 12 ncü Bölükler, Sarıçalı'da; Ezine Jandarma Bölüğü Kumburnu'ndadır.

Bunlardan başka, birliklerin tabyaların ve çevrelerindeki kışlaların ve yörede sivil halkın gizlilik bakımından, ışık yasaklarına uymaları gibi buna benzer tüm diğer önlemlerin alınmasıyla ilgili emirler verilmiş ve uygulamaya başlanmıştır⁵⁵.

Savaş Osmanlı Devletine Sıçradı

Rusların 1 Kasım 1914'te Kafkaslar'dan saldırıya geçmesi üzerine birliklerin Çanakkale bölgesine doğru intikalleri hızlanmaya başlamıştır. Tekirdağ'da bulunan 3 ncü Kolordu'nun, 2 Kasım'da Ordu'dan aldığı emirde, "*Kendi karargâhından alacağı bir bölümüyle Gelibolu'ya giderek Boğaz'ın iki yakasındaki birliklerin tümünün komutasını üstlenmesi*" istenmiştir⁵⁶.

İlk Bombardıman, İlk Şehitler ve İlk Gaziler

Su üstü gücünün Karadeniz'deki sahil şehirlerini bombardımanını savaş nedeni sayan Ruslar, 1 Kasım'da Kafkaslardan Türk sınırına saldırıya geçmesinden iki gün sonra, 18 İngiliz ve Fransız gemisinden oluşan Birleşik Filo 3 Kasım 1914'te Boğaz giriş tahkimatını bombardımana tabi tuttu⁵⁷. Bugün savaşın ilk şehitleri ve gazileri verilmiştir. Bombardımanda kayıp bilançosu 5 şehit 2 yaralı 7 subay, 66 şehit 19 yaralı olmak üzere 85 er, toplam zayıat 92'dir⁵⁸. Gösteri niteliğindeki bu harekâtın amacı, Rusya'yı desteklemek olup, dolaylı olarak da savaş ilanı anlamını taşımaktadır. Aslında menfur bombardıman ileriki günlerde yapılacak savunma faaliyetleri için ciddi bir uyarı olmuştur. Bombardımana hedef olan Türk birliklerinin morallerinde hiçbir sar-

54 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-3, F. 1-1, 1-2.

55 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-63.

56 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-5, F. 1-2.

57 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-78, 1-80.

58 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-79, 1-83, 1-88, 1-97; BOA, DH. EUM. 3. Şb. 2/48.

sıntı görülmemiştir. Gösterdikleri özveriden dolayı 13 er de Başkomutanlıkça gümüş liyakat madalyasıyla ödüllendirilmiştir⁵⁹.

Birlik İntikalleri 2

3 ncü Kolordu Komutanlığı, 4 Kasım 1914'te Çanakkale'ye gelerek Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı ile 9 ncu Tümen Komutanlığı Çanakkale Boğazı'nın deniz ve karadan yapılacak taarruzlara karşı savunmasını üstlenmiştir⁶⁰. 14 Kasım 1914'te 3 ncü Kolordu Komutanlığı'nın Gelibolu'ya alınması üzerine önceleri olduğu gibi Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı ve 9 ncu Tümen Başkomutanlığına bağlanmıştır⁶¹. Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın önerisi üzerine, Başkomutanlığın 18 Aralık tarihli emri ile 8 nci Tümen'den tertip edilen bir dağ topçu taburuyla takviyeli 22 nci Piyade Alayı, 22 Aralık'ta Çanakkale'ye gelmiştir. Alay, Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın genel ihtiyatı olarak Çanakkale'de bırakılmıştır⁶². Daha sonra bu alay Şam'daki 4 ncü Ordu emrine gönderilince, yerine 12 Ocak günü Beyoğlu Jandarma Alayı verilmiştir.

Esat Paşa, 3 ncü Kolordu Komutanı

3 ncü Kolordu Komutanı, 4 Kasım'da Boğaz savunmasıyla ilgili olarak birliklerine gerekli emirleri vermiş; birlikler de bu emirler çerçevesinde Gelibolu Yarımadası ve Anadolu kıyılarında belirlenen sorumluluk bölgelerinde savunma düzenlerini almışlardır⁶³.

7 nci Tümen, Karaçalı-Saz Limanı arasındaki bölgeden; 9 ncu Tümen, şimdilik Maydos Müfrezesi adını alarak, Saz Limanı-Seddülbahir arasındaki bölgeden sorumlu olacaklardır. Bolayır Müstahkem Mevzi Komutanlığı, 7 nci Tümen'e bağlı kalacaktır. Anadolu yakasındaki Menderes Müfrezesi (25 nci Piyade Alayı, 9 ncu Depo Alayı ve bir topçu taburundan oluşur) 27 nci Alay Komutanı Yarbay İrfan'ın komutasında olarak Kumkale-Akçay arasındaki kesimi gözetleyerek, Kumkale ile Eski İstanbul yolu arasındaki kesimi ertecektir. Tekirdağ'daki 8 nci Tümen ve Kolordu'nun burada kalan birlikleri genel ihtiyatı oluşturacaktır. 14 Kasım 1914'te Kolordu, Başkomutanlık emriyle Çanakkale'den Gelibolu'ya taşınmış ve ayrıca Boğaz savunmasının topçu ateş gücü açısından güçlendirilmesiyle ilgili diğer önlemlerin alınmasına devam edilmiştir⁶⁴. 3 ncü Kolordu Komutanlığı, bölgede alınan önlemler konusunda, 24 Kasım 1914'te 1 nci Ordu'ya gönderdiği raporun iki maddesi şu şekildedir⁶⁵:

59 Genelkurmay, Çanakkale Cephesi 1 nci Kitap, s. 100.

60 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-5, F. 1-2.

61 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-5, F. 1-18.

62 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-127 A.

63 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-5, F. 1-4.

64 ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-5, F. 1-18.

65 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-107.

Madde 5: Savunma düzeninin amacı; ilk önce düşman çıkarmasına, ileri mevzilerdeki kuvvetlerle engel olmak ve geciktirmek, asıl savunma hattının tutulması için gerekli zamanı kazanmak; düşman çıkarmayı başarsa, asıl savunma hattına dayanılarak yapılacak karşı taarruzla düşmanı denize dökmektir.

Madde 9: 22 Kasım 1914'te kıyıların savunulur konuma getirilmesi ve gerekli görülen kesimlerde, direnme yerlerinin hazırlanması ve Kakmadağı-Eğritepe (Eceabat batısında)-Kayaltepe-Alçıtepe çizgisinde, eldeki kuvvetlere orantılı direnek noktaları belirlenmesi için keşif yaptırıldığı, tahkimata başlanması hususunda gereken emir verilmiştir.

9 ncü Tümen dâhil Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nda 804 subay, 591 astsubay, 78 askeri memur ve sanatkâr, 34.577 erat; 24.889 tüfek, 8 ağır maki-neli tüfek, 263 top, 760 araba, 5.947 sandık piyade mermisi, 56.343 atım tıp mermisi mevcuttur⁶⁶.

Gelibolu Yarımadası'nda kuzeyden güneye doğru 9 ncü Tümen bölgesinde kıyı kesimleri ve derinlikte tahkimat işlerine ağırlık verilmiştir.

Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın önerisi üzerine, Başkomutanlığın 18 Aralık tarihli emri ile 8 nci Tümen'den tertip edilen bir dağ topçu taburuyla takviyeli 22 nci Piyade Alayı, 22 Aralık'ta Çanakkale'ye gelmiştir. Alay, Müstahkem Mevkiin genel ihtiyatı olarak Çanakkale'de bırakılmıştır⁶⁷. (Sonra bu alay Şam'daki 4 ncü Ordu emi-ne gönderilmiştir.⁶⁸)

Ordu Dairesi, orduların savaş gücünün sürekli olarak yüksek bulundurulmasını hedeflemiştir. Bu amaçla birliklerin seferber olmalarını hızlandırmak ve bu arada da kayıplarını fazlasından karşılamak için birliklerin elinde % 20 fazla erin bulunmasını öngörmüş 24 Aralık 1914-18 Şubat 1915 tarihlerinde çıkartılan genelgelerle bu uygulamaya geçilmiştir. Ayrıca 15 Kasım 1914- 15 Ocak 1915 tarihini taşıyan emirlerle de depo (eğitim) birliklerinin devamlı eğitim görmüş erlerle dolu bulunmasını sağlayacak tertip ve tedbirler de alınmaya çalışılmıştır.⁶⁹

Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Bey Eceabat'ta

3 ncü Kolordu dâhilinde yeni oluşturulan 19 ncü Tümen Komutanlığı'na Sofya Ateşemiliteri Mustafa Kemal Bey 18 Ocak 1915 günü atanmıştır⁷⁰. 21 Şubat 1915 tarihli Başkomutanlık emriyle 3 ncü Kolordu emrinde, Müstahkem Mevkii genel ihti-

66 Genelkurmay, Çanakkale 1 nci Kitap, Ankara 1993, s. 39.

67 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-127 A.

68 ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-2, F. 1-17.

69 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Savaşı İdari Faaliyetler ve Lojistik*, C. X, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 1985, s. 207.

70 BOA, HR. MA,1118/4

yatını teşkil etmek üzere, bu gün Eceabat'a taşınması bitmekte olan 19 ncu Tümen'in harekete hazır olması istenmiştir. 19 ncu Tümen, Kurmay Yarbey Mustafa Kemal Bey yönetiminde Tekirdağ'da seferberliğini tamamlamış; 23-25 Şubat 1915'te deniz yolu ile Eceabat'a gelmiş olup 3 ncü Kolordu kuvvesinde gösterilmiştir⁷¹. Mustafa Kemal, 25 Ocak 1915 tarihli Osmanlı Harp Tarihi Şubesi'ne gönderdiği yazıda Çanakkale'deki yeni görevi ile ilgili şu cümleleri kaydetmiştir: *"Sofya'da askeri ataşe iken, Tekirdağ'da kurulmasına çalışılan 19 ncu Tümen Kumandanlığına getirildim. Henüz tümenin istendiği gibi kurulmasına zaman kalmadan, İtilaf devletlerinin Çanakkale Boğazı aleyhinde tehditkâr bir vaziyet almaları üzerine, (25 Şubat'ta) Tümen'in yalnız 57 nci Alayı ile Maydos'a hareket emrini aldım. Maydos'ta İstanbul'dan gönderilen 72 nci ve 77 nci Alayların Tümene katılmasıyla tümen yeniden kurulmuştur"*⁷².

Birleşik filo, 19 ve 25 Şubat günlerinde Çanakkale Boğazı girişinin iki yanındaki tabyaları bombaladığı gibi, donanma toplarının tahribatını artırmak amacıyla karaya da birlikler çıkarmıştır. Seddülbahir'de, 27 nci Alay 10 ncu Bölük çavuşlarından Mehmet Çavuş, tüfeği kilitlenince elindeki bir taşla saldırarak ülke çapında ün kazandı. Mustafa Kemal de bu kahramanın tanıtımına yardımcı oldu⁷³.

Müttefiklerin ilk bombardımanı sırasında Çanakkale ve boğazdaki askeri birlikler iki ayrı komutanlığa bağlıdır. Gelibolu Yarımadası'nın savunması Esat Paşa komutasındaki 3 ncü Kolordu'ya; Boğaz kıyılarının karadan savunması da Cevat Paşa komutasındaki Çanakkale Müstahkem Mevkii'ne aitti. Mustafa Kemal, hem 3 ncü Kolordu'ya hem de sahilinin savunulması açısından Müstahkem Mevkie karşı sorumludur⁷⁴.

18 Mart zaferiyle ilgili M. Kemal raporunda, *"Bu tamamen bahrî bir harekettir. Sahil müdafası Cevat Paşa Hazretlerinin tahtı emrinde bulunuyordu. Benim bu harekette alakam, dolayısıyladır... Düşmanın mağlubiyeti ile neticelenen bu muharebe-i bahriyede kara mıntikasının muhafazası benim uhdemde idi"* diye belirtmiştir⁷⁵. Bu askeri güçlerin yerleri ve komuta yapısı birkaç gün sonra değişmiştir.

Kışla ve Minare Gibi Yüksek Tesisleri Gizleme

Bombardımanların şiddeti artarken Müstahkem Mevki Komutanlığı'nca verilen emirlerde, düşman gemilerince gündüz yöneltilen ateşlerin etkili olmaması için, hedef bölgesinde kolayca görülüp nişan noktası oluşturabilecek bina kışla ve minare gibi

71 Genelkurmay, Çanakkale Cephesi 1 nci Kitap, s. 120.

72 Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. I (1903-1915), 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s. 281.

73 ATASE Arşivi; No. 1/1666, Kls. 4618, Dos. 43, F. 71; ATASE Arşivi; No. 6/9665, Kls. 4996, Dos. H-3, F. 1-1; Mustafa Kemal'in 7 Mart 1915 tarihinde Müstahkem Mevkii Kumandanlığı'na yazdığı rapor (Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. I, s. 210).

74 ATASE Arşivi; No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-19.

75 Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı (1881-1918), C.I, TTK Yayınları, Ankara 1980, s. 37-38.

tesislerin önlem alınarak uzaktan görülmemelerinin sağlanması istenmiştir⁷⁶. Bunun üzerine ilgili yapıların Boğaz'a bakan tarafın baklava dilimi şeklinde boyanmıştır.

Bir Ay Aralıksız Bombardıman: 19 Şubat 1915 - 17 Mart 1915 Günleri

19 Şubat 1915 günü alınan önlemler⁷⁷

Çanakkale'de bulunan 9 ncu Tümen Karargâhı, Müstahkem Mevki emriyle derhal Eceabat'a taşınmıştır. Maydos Müfrezesi'nin sağ ve sol yan grupları bölgesinde ise; Turşun'daki Seyyar Jandarma Taburu, birliklerini kıyıya yanaştırarak birer bölüğüyle Ece Limanı, Karakol dağı, Büyük ve Küçük Kemikli kesimlerinde gerekli düzenleri alınmıştır. Zaten 21 Şubat 1915 tarihindeki Başkomutanlık emriyle Eceabat'a taşınması bitmekte olan 19 ncu Tümen'in harekete hazır olması emredilmişti⁷⁸. Bu arada 3 ncü Kolordu'ca 7 nci Tümen'e verilen bir emirle aşağıdaki düzenlemelerin alınması istenmiştir⁷⁹: “27 nci Piyade Alayı'nın Karargâhı, Atuf Bey Çifliği'ne gidecektir.”

19 ncu Tümen'in 25 Şubat'ta Gelibolu'ya gelmesiyle, 9 ncu Tümene aşağıdaki düzenler aldırıldı⁸⁰: Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu; Azmakdere-Büyük Anafarta çizisinin kuzeyinde olmak üzere, birer bölüğüyle Ece Limanı, Turşun-Küçük Anafarta batısında, birer takımıyla Büyük ve Küçük Kemikli'yi gözetlemesinde. Sağ Yan Müfrezesi (27 nci Piyade Alayı); Müfreze Karargâhı, Kocadere'de takviyeli 27 nci Alay 1 nci Taburu, Kocaçimen doğusunda 2 nci Taburu birer bölüğüyle Arıburnu Palamutluk sırtında, bir bölüğü de Kabatepe doğusunda ihtiyat olarak kıyı gözetmelerinde üçüncü taburu, müfreze ihtiyatı olarak Damlar yöresinde. Sol Yan Müfrezesi (26 ncı Piyade Alayı); Bir ağır makineli tüfekle takviyeli, Müfreze Karargâhı Kırte'de, 26 ncı Alay'ın 3 ncü Taburu birer bölüğü ile Çifteçamlar sırtı, Kumtepe, Karatepe, Sarıtepe, Zığındere ağzında kıyı korumasında, bir bölüğü Seddülbahir ve Tekkeburnu'nun savunması ile ilgili olarak Ertuğrul Tabyası kesiminde, 2 nci ve 4 ncü Taburuyla Kırte'de toplu olarak bulunmaktadır. Tümen Karargâhı, Çanakkale'de, 19 ncu Piyade Tümeni'nin 72 nci Piyade Alayı Eceabat'tadır.

25 Şubat 1915 Saldırı Bombardımanı⁸¹ ve Alınan Önlemler

19 Şubat'taki başarısızlıklarından⁸² bu yana hava elverişsizliğinden dolayı Boğaz'a yönelik ikinci saldırı, 25 Şubat'ta başlayabilmiştir.⁸³ Giriş bataryalarının susma-

76 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-6.

77 ATASE Arşivi, No. 7/9746, Kls. 5338, Dos. H-3, F. 1-7.

78 Genelkurmay, Çanakkale Cephesi 1 nci Kitap, s. 120.

79 ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-8, F. 14.

80 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-17, F. 1-44, 1-45, 1-46.

81 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H- 12, F. 1-59, 1-60.

82 BOA, HR. MA, 1119/23.

83 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 122, Dos. 574, F. 8, 8-1.

sı üzerine Çanakkale Boğazı adeta birleşik filoya açılmış ve kaygı verici bir durum oluşmuştur.⁸⁴

25 Şubat 1915 günü düşman savaş gemilerinin Boğaz'ı geçerek Marmara'ya, oradan da İstanbul'a yönelmesi ihtimaline karşı başkentte önlemlerin gecikmeden alınması bakımından yarım günlük bir zamana ihtiyaç bulunduğunu belirleyen Başkomutanlık, Müstahkem Mevki Komutanlığı'na gizlilik işareti taşıyan bir dizi emirler göndermiştir.

Birleşik filo Seddülbahir ve Kumkale kıyılarına tahrip müfrezeleri çıkarmış olup, Kumkale'ye çıkan müfreze kahraman Türk askerinin direnişiyle karşılaşmıştır. Irresistible muharebe gemisinden Yüzbaşı Panton komutasındaki 45 kişilik bir müfreze Seddülbahir'e çıkarılmış, buradaki altı toptan dördünü tahrip edildikten sonra Ertuğrul tabyasına doğru yönelme başlayınca yakın savunma birliklerinin karşı taarruzuyla geri atılmış ve müfreze hemen gemiye alınmıştır.⁸⁵

25 Şubat'ta Eceabat'ta toplanmakta olan ve önce “harekete hazır ol” emri alan 19 ncu Tümen'e Müstahkem Mevkii'den verilen emirde⁸⁶: “Düşmanın Yarımada'ya bir çıkarma girişiminde bulunması halinde 9 ncu Tümen ve 19 ncu Tümenlerin yetkileriyle ilgili emirde açıklandığı üzere, 9 ncu Tümen'in bu bölgedeki birlikleri, 19 ncu Tümen emir ve komutasında olacağı gibi, gerektiğinde Tayfur'daki Piyade Alayı da, bu bölgede kullanılmak üzere getirtilebilecektir.”

“Çıkarma girişimleri karşı taarruzla geri atılacak, düşman karada tutunmayı başarır, kıyı bataryalarının gerisine ulaşamaması için, geciktirici tüm çabalar gösterilecek, karşı koymalara rağmen, olağanüstü durumlarda Yarımada'daki birlikler, kesin savunma mevzi olarak belirlenen Çamburnu -230 Rakımlı Tepe-Havuzlar kuzey-doğu sırtları çizisine çekilecek, Kilitbahir Grubu'nun korunması sağlanacak ve bu hattın tahkimine başlanacaktır.”

Müstahkem Mevki Komutanlığı 25 Şubat tarihli emriyle 9 ncu Tümen Anadolu yakasının savunulmasıyla görevlendirilmiştir.⁸⁷

9 ncu Tümen Komutanı bunun üzerine Kumkale-Erenköy arasındaki kıyının bir çıkarma girişimi ihtimaline karşı, gözetleme ve koruma için, Menderes bölgesindeki birliklerin alacakları düzenle ilgili olarak verdiği emirde⁸⁸: 25 nci Piyade Alayı, Menderes Müfrezesi emrinde olarak, Sarıçalı-Halileli bölgesinde bulunacağı; 25 nci Alay

84 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-48; ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. 69, F. 1-11; ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-8.

85 Sir Julian Corbett, (Çev., A. Rıza Seyfi), *Harekât-ı Bahriye*, C.II, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1926, s. 268-272; Fahri Belen, *Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşı, 1915 Yılı Hareketleri*, Ankara 1964, s.143.

86 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-63.

87 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-53.

88 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-54.

kıyı bölgesinin 64 ncü Piyade Alayı (Üvecik'ten Mahmudiye'ye alınan eski depo alayı)'na verildiği; alay, bir kısmıyla kıyı gözetlemesini sürdürürken, bir taburuyla da Pınarbaşı'nda, Çanakkale Seyyar Jandarma Alayı'ndan bir taburun da toplu olarak Bergos'ta bulundurulacağı bildirilmiştir.

Müstahkem Mevki Komutanlığı tarafından 26 Şubat akşamı alınacak önlemlerle ilgili verilen emirde⁸⁹: "9 ncu Tümen'in Küçük Beşige'den güneye uzanan kıyı kesimi zayıf birliklerle işgal ve gözetlenerek kuvvet çoğunluğunu Menderes Nehri'nin iki yanında, Erenköy, Kumkale, Yeniköy bölgesinde bulundurulmasının uygun olacağına işaretle, 19 ncu Tümen için de 'Seddülbahir ve Zığındere ağzının önemi' vurgulanmıştır.

Yeni düzenlemelerle birlikte bazı komuta değişiklikleri yapılmış ve Menderes Müfrezesi Komutanlığı kaldırılmıştır. Ayrıca birliklere verilen tamamlayıcı emir ve görevler de, ana hatlarıyla Kumkale'den Küçük Beşige kıyılarına yapılması beklenen çıkarmalara engel olunması, Erenköy doğusundan bir çıkarmaya fırsat verilmemesi, Kumkale güneyinden ilerlemek isteyen birleşik filo müfrezelerinin Menderes bataklığından doğuya geçirmemeleri emredilmiştir.

Çanakkale Seyyar Jandarma Alayı'ndan Kumburnu'ndan başlayarak, sorumlu olduğu kıyı kesimi zayıf birliklerle gözetlerken, bir taburunu Geyikli'de bulundurarak, düşman çıkarmasını ve ilerlemesini engellemeye çalışması istenmiştir.

Boğaz girişindeki tabyaların 25 Şubat 1915 bombardımanında tahrip edilmiş olması nedeniyle, Müstahkem Mevki Karargâhı, Çanakkale'nin üç kilometre güneybatısındaki Hacıpaşa Çiftliği'ne taşınmıştır⁹⁰. 19 Şubat 1915'te Çanakkale'de bulunan 9 ncu Tümen Karargâhı, 25 Şubat'ta Halileli çevresindeki Sarıçalı'ya alınmıştır.

25 Şubat bombardımanının başarısından sonra, Boğaz giriş tabyalarının düşürülmesinden endişeye kapıldığı anlaşılan 9 ncu Piyade Tümen Komutanı, 27 Şubat'ta Müstahkem Mevki Komutanlığı'na çok gizli işareti taşıyan öneride bulunmuştur:

'1 nci Tümen'in, kuvvet azlığı nedeniyle Birleşik Filo'nun, Boğaz kıyısına yapacağı çıkarmalarına engel olmasının çok güç olacağı; özellikle düşman, Erenköy ve Çanakkale yöresinde ve Karanlık limanda bir çıkarma yaparsa, tümenin Çanakkale ile bağlantısının kesileceği; keza Beşige'ye yapılabilecek bir çıkarmaya karşı tümenin gösterileceği direnişe rağmen çıkarma önlenemezse, oyalama mukavemetleriyle güneye, Ezine-Bayramiç üzerinden çekilerek geriden kuvvet yetişinceye kadar kendini korumaya çalışmasını; her ihtimale karşı kıyının korunması için, tümenden ayrı, bağımsız bir kuvvete ihtiyaç olduğu; tümenin bölgedeki görevini yapabilmesi için Gelibolu Yarımadası'nda bırakılan kuvvetlerin Boğaz doğusuna alınmasını⁹¹ istenmiştir.

89 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi I nci Kitap*, s.135.

90 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-63.

91 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4659, Dos. 230, F. 1.

Müstahkem Mevki Komutanlığı, amaca ters düştüğü anlaşılan bu öneri kabul edilmediği gibi, bir de Müstahkem Mevki Komutanlığına verilen görev tekrar hatırlatarak “Müstahkem Mevkii’nin başlıca görevinin, düşmanın Boğaz’a karşı denizden ve karadan yöneltilecek saldırılarına engel olmak, savaş gemileri Boğaz’ı geçmeyi başarsalar bile, her iki kıyıda egemenliğimizin korunması ve sürdürülmesinin esas olduğunu, tümenin Ezine ve Bayramiç’e çekilmesinin Müstahkem Mevkii’nin temel göreviyle bağdaştıramayacağı” yönünde cevap vermiştir. Bu itibarla tümenin güneye çekilmesinin kabul edilemeyeceğini, Kumkale’nin düşmesi üzerine 9 ncu Tümen kuvvet çoğunluğunun kuzeye alınması ile ilgili 26 Şubat’ta gereği, Müstahkem Mevki Komutanı, “*tüm araç ve gereçlere başvurularak, gereken direniş gösterildikten sonra, ancak Anadolu yakasındaki birliklerin Ulupınar sırtlarına çekilip, savunma burada yapılacaktır*” yönlü ihtarda bulunmuştur⁹².

19 ncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal, 26 Şubat’ta yapılan harekât konusunda, Sağ, Sol Yan Müfreze Komutanlıklarına verdiği emirde dikkatlerini çekerek, Hisarlık, Seddülbahir ve Zığındere ağzının olağanüstü önemini belirtmiştir⁹³. 19 ncu Tümen’in görüşünü dikkate alan Müstahkem Mevkii, EskiHisarlık’ı da kapsamak üzere Seddülbahir, Ertuğrul Tabya ve Tekke burnunu, 26 ncı Alay sorumluluk bölgesine eklemiştir⁹⁴.

19 ncu Tümen Komutanı, Sol Yan Müfrezesi’nin takviyesini lüzumlu görmüş, Sağ Yan Müfrezesi ihtiyatı 27 nci Alay 3 ncü Taburun hızla 26 ncı Alay emrine girmek üzere, Kirte’ye gönderilmesini istemiştir. Bu emri alan tabur derhal, saat 17.00’de Kirte’ye ulaşmıştır.⁹⁵ Tabur, o sırada Seddülbahir bölgesindeki 27 nci Alay 2 nci Taburunu değiştirmiş ve bu taburdan bir bölük Morto limanında, bir bölük Morto limanı-Teke koyu feneri arasında, öteki iki bölüğüyle de Harapkale’ye yerleşmiştir.

Öte yandan düşman savaş gemilerinin Boğaz’ı geçerek Marmara’ya, oradan da İstanbul’a yönelmesi ihtimaline karşı Başkent’te önlemlerin gecikmeden alınabilmesi bakımından 12 saatlik bir zamana ihtiyaç duyulduğunu belirleyen Başkomutanlık, Müstahkem Mevki Komutanlığı’na gizlilik işareti taşıyan bir emir gönderdi. 25 Şubat 1915 tarihli bu emirde; “*Birleşik Filo tabyalarından yapılan ateşlere bakmayarak, hızla Boğaz’dan geçmeye başlarsa, durum Başkomutanlığa çekilecek telgrafta sadece ‘tahkimat yapıldı’ rumuzuyla bildirilmesini; Birleşik Filo’nun Boğaz’ı Marmara yönünde geçmeyi başarması halinde, direkt olarak 1 nci ve 2 nci Ordulara da bildirilmesi*” istenmektedir⁹⁶.

Diğer Günler (26 Şubat 1915 – 17 Mart 1915) İle İlgili Alınan Önlemler

Birleşik Filo’nun, 19 Şubat-18 Mart 1915 tarihleri arasında geceli gündüzlü aralıksız sürdürdüğü bu etkinliklerin sayısal toplamı 35’i bulur. 26 Şubat’ın arkasından

92 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-57, 1-58.

93 ATASE Arşivi, No. 6/9565, Kls. 4936, Dos. H-1, F. 1-35.

94 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi I nci Kitap*, s.136.

95 ATASE Arşivi, No. 6/9565, Kls. 4936, Dos. H-1, F. 1-35.

96 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi I nci Kitap*, s.137.

27 Şubat'ta da sürdürülen ve bunları izleyerek, 1-17 Mart tarihlerinde Boğaz içinde, Boğaz'ı savunanlar ile Birleşik Filo arasında geçen bir seri didişmelerdir ki, bunlar, Boğaz girişinden başlayarak peş peşe uzayıp giden mücadeleler zincirini oluşturmuştur. Birleşik Filo'nun, gece hareketlerini de içeren ve gerçekten karşılıklı bir çekişme ve meydan okuma biçiminde devam eden ilginç ve ilginçliği kadar da düşündürücü bir dizi itibar mücadelesidir.

26 Şubat tarihli diğer bir Başkomutanlık emri daha gönderilmiştir. Bu emir aynı zamanda Müstahkem Mevki Komutanlığı'na yönelik uyarı niteliği taşımaktadır⁹⁷:

Birleşik Filo'nun Boğaz'ı zorlama amaç ve sebepleri, bu zorlamada uygulayacağı taktiklerin neler olabileceği işaret edilmiştir. Boğaz'dan geçmeyi başaran düşman savaş gemilerinden bir kısmının İstanbul önüne dek gelmeleri durumunda, burada karşılanacak meselelere (başkenti ele geçirmek ve hatta Karadeniz Boğazı'nı zorlayıp geçerek, Rus kuvvetleriyle birleşmek istemesi v.b.) de yer verilmiştir. Bu gibi hallerde alınabilecek önlemler de sıralanmıştır: Çanakkale istihkâmlarıyla, oradaki çıkarma hareketlerini engellemekle görevli birlikler ve Karadeniz Boğazı'ndaki savunma kuvvetlerinin, savaş başından beri olduğu gibi, doğrudan doğruya Başkomutanlık emrinde kalacaktır. Donanma büyük bir kısmıyla, Çanakkale savunmasına yardım edecek, bir kısmıyla da Karadeniz Boğazı'nın savunmasına katılacaktır. Avrupa kesimindeki birlikler 1 nci Ordu, Anadolu kesimindeki birlikler 2 nci Ordu emrine verilecektir. Bu emir düşman donanmasının Çanakkale Boğazı'nı yarıp geçtiği zaman yürürlüğe konulacaktır. Gerekli hazırlıkların şimdiden yapılması istenmektedir.

27 Şubat günü ile ilgi İngiliz yazar Corbet: “....Şiddetli fırtına ve yağmur yüzünden genelde çıkarma hareketi ertelenmiş, sadece geç saatlerde Irresistible'den sadece iki deniz takımının desteklediği Seddülbahir'e bir tahrip müfrezesi çıkarmakla yetinmiştir⁹⁸.”

27 Şubat'ta karaya çıkarılan müfrezinin kısa bir sürede Irresistible'nin Seddülbahir açığından yapmış olduğu himaye atışları altında gemiye alınmaları sağlanmıştır⁹⁹.

Müstahkem Mevki Komutanlığı, bu çıkarma girişiminin yenilenmesi ihtimaline karşı Boğaz'ın giriş bölgesinin piyade birlikleriyle daha güvenli biçimde tutulmasını planlamıştır. 28 Şubat günü Bandırma'daki 11 nci Tümen'den Çanakkale'ye gelen 126 ncı Piyade Alayı da, Müstahkem Mevki genel ihtiyatı olarak burada bırakılmıştır¹⁰⁰.

97 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 122, Dos. 574, F. 8, 8-1.

98 Corbett, çıkarılan bu müfrezeye Seddülbahir yöresindeki havan bataryalarının tahribi görevi verildiği ve bunun da başarılı olduğundan söz etmektedir. Hâlbuki bu batarya 26 Şubat günü birleşik Filo topları tarafından tahrip edilmişti. Corbett, C.II, s. 271, 272; ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 122, Dos. 572, F. 1-20.

99 Aynı belge.

100 Genelkurmay, Çanakkale Cephesi I nci Kitap, s.139.

Erenköy doğusundan bir çıkarmaya fırsat verilmemesi ilgili birliklere şu emirler gönderilmiştir¹⁰¹: Şayet Müttefikler, Erenköy ve Çanakkale yöresinde ve Karanlık Limanda bir çıkarma yaparsa, Tümenin bağlantısının kesilmesi de istenmiştir¹⁰².

1 Mart 1915 Müstahkem Mevki Komutanlığı, 9 ncu Piyade Tümeni'nin Anadolu yakasındaki birliklerine gerekli düzenlemeleri aldığından bahsetmektedir¹⁰³. Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayı, Erenköy'e gönderilmiş ve 9 ncü Piyade Tümeni emrine verilmiştir¹⁰⁴. 9 ncu

Piyade Tümeni'nin Anadolu yakasındaki birliklerine gerekli düzenlemeleri aldırılmıştır.¹⁰⁵

Başkomutanlığa Müstahkem Mevki, bugün saat 21.00'de sunulan bir raporla da, bölgenin savunma düzenlerinde yapılan değişikliklerle ilgili bilgiler verilmiştir¹⁰⁶: “Anadolu yakasındaki 9 ncu Piyade Tümeni kuvvet çoğunluğuyla kuzeye alınmış, 25 nci Piyade Alayı, Tevfikiye yöresine yerleştirilmiştir. Kumkale-Kumburnu'ndan güneye uzanan kıyı kesimiyse, Çanakkale Seyyar Jandarma Alayı gözetlemektedir. Kirtede'deki 26 ncı Piyade Alayı, 27 nci Piyade Alayı'nın Eceabat'ta ihtiyatta bulunan bir taburu ve 9 ncu Topçu Alayı'nın iki bataryasıyla takviye edilmiş; bir piyade taburuyla, bir batarya Seddülbahir'e sürülerek adı geçen bölgenin gözetleme ve savunmayı pekiştirilmek için yerleştirilmiştir. Anafarta bölgesinde değişiklik yoktur. 19 ncu Tümen, şimdilik toplu olarak Eceabat'ta bulunacak,¹⁰⁷ 126 ncı Piyade Alayı da Çanakkale'de ihtiyatta kalacaktır. Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayı, Erenköy'e gönderilmiş ve 9 ncu Piyade Tümeni emrine verilmiştir.”

Amiral de Robeck, evvelce Kumkale'de yarım kalan tahripleri tamamlamak amacıyla buraya bir çıkarma yapmayı plânlamıştır. Görevlendirilen 50 deniz piyadesinin desteğinde Kumkale'ye çıkarılan bir tahrip müfrezesi tarafından 25 Şubat'ta kullanılmaz hale getirilen 6 top, 4 nordanfild ile bir ışıldak tahrip edilmiştir¹⁰⁸.

Müstahkem Mevki, aynı gün verdiği emirde; “Boğaz'dan giren savaş gemilerine karşı, Boğaz iki kıyısının keşif, gözetleme ve savunması açısından; Kerevizdere, Domuzdere ve Soğanlıdere ağız kesimlerinin, 19 ncu Tümen tarafından geceleri kuv-

101 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-54.

102 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4659, Dos. 230, F. 1.

103 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-61, 1-62, 1-64; 28 Şubat 1915 günü, yağmur nedeniyle herhangi bir hareket olmamıştır.

104 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-68.

105 ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-61, 1-62, 1-64.

106 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4660, Dos. H-12, F. 1-68.

107 19 ncu Tümen Komutanı, Birleşik Filo'nun Boğaz'a taarruza başlaması üzerine, tümenini derhal Sarafim Çiftliği'ne yöneltmiş, fakat çıkarma girişimi olmadığından, 19 ncu Tümen birlikleri Eceabat'a dönmüştür.

108 Genelkurmay, Çanakkale Cephesi I nci Kitap, s.140.

vetli piyade birlikleri ve gündüzleri ise, zayıf küçük birliklerle tutulması; Boğaz'ın doğu kıyısında Karantina, kuzey ve doğusunda Kumkale'ye dek olan kıyının da 9 ncü Tümen'ce gözetlenip savunulması¹⁰⁹ istenmiştir.

Öte yandan karargâhıyla Gelibolu'da bulunan 3 ncü Kolordu, Bolayır mevzi-inin, sol yan ve gerisinin çıkarma girişimlerine karşı savunulması sorumluluğunu 7 nci Tümen

Komutanlığı'na vermiş, 7 nci Tümen de, buna göre gereken düzenleri almıştır¹¹⁰.

Sağ Yan Müfreze Komutanlığı (Komutanı 27 nci Alay Komutanı) Kocadere'de, Bursa Seyyar Jandarma Taburu, karargâhıyla Turşun'da, birer bölüğüyle Ece Limanı ve Küçük Anafarta'da; 27 nci Alay'dan takviyeli 1 nci Tabur Kocaçimen Tepe doğu-sunda, 27 nci Alay'ın 2 nci Taburu Arıburnu ve Kabatepe bölgesindedir. Bu taburların birer bölüğünden oluşan müfreze, Ağıldere-Arıburnu doğusundaki sırtlarda yerleş-tirilmiş olup, bu kuvvet, Arıburnu'nu kesinlikle savunacak, Ağıldere ve Kabatepe yönlerini de yan ateşleriyle koruyacak ve gerisindeki dağ bataryasının da güvenliğini sağlayacaktır. 26 nci Alay'ın 4 ncü Taburu Kumtepe, Sarıtepe, Zığındere bölgesinde, 2 nci Taburu ve 16 ncü Bölük Kirte'de, bir ağır makineli tüfekle takviyeli 3 ncü Tabur Morto limanı, Tekke Koyu (fenere kadar) bölgesinde, öteki iki bölük Harapkale'de, 27 nci Alay'ın 3 ncü Tabur Harapkale kuzeyindedir. 19 ncü Piyade Tümeni Müstah-kem Mevki ihtiyatı olarak Eceabat'ta bulunmaktadır.

3 Mart 1915 günü, 126 ncü Piyade Alayı Çanakkale Müstahkem Mevki genel ihtiyatında; 9 ncü Piyade Tümeni ve 9 ncü Sahra Topçu Alay Karargâhları Kalvert Çiftliği'nde; 64 ncü Piyade Alayı Yenişehir, Yeniköy ve Üvecik bölgesinde olup, Kumkale Kumburnu güneyine dek olan kıyının gözetleme ve savunmasında; 25 nci Alay 3 ncü Taburu'yla, Erenköy kuzeyinde; 2 nci Taburu'yla Halileli bölgesinde olup 1 nci Taburu, 64 ncü Piyade Alayı ihtiyatı olarak Üvecik'te; 9 ncü Topçu Alayı 1 nci Sahra Topçu Taburu, 25 nci Alay emrinde olup bir bataryası İntepe batısında mevzide; öteki batarya Kalvert Çiftliği'nde; Çanakkale Seyyar Jandarma Alayı Karargâhı ve Çanakkale Seyyar Jandarma Taburu'yla Geyikli'de; Balıkesir Jandarma Taburu, 64 ncü Alay'ın güney sınırında; Akçay iskelesine uzayan kıyının gözetleme ve savunul-ması görevinde; Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayı (iki taburlu) 9 ncü Tümen ihtiyatı olarak Erenköy'de bulunmaktadır.

4 Mart günü beklenmekte olan harekâta karşı Seddülbahir bölgelerindeki 9 ncü Tümen birliklerinin düzeni: Seddülbahir Bölgesinde; 26 ncü Alay'ın 3 ncü Taburu, Morto limanı ve çevresinin gözetleme ve savunmasında; 27 nci Alay 3 ncü Taburu, Seddülbahir Tabyası- Tekke burnu kıyı kesiminin gözetleme ve savunmasıyla görev-lendirilmiş olup, bu birlikler bir ağır makineli tüfek takımı ile desteklenecektir¹¹¹.

109 ATAŞE Arşivi; No. 1/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, 1-72.

110 ATAŞE Arşivi; No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-8, F. 1-16.

111 ATAŞE Arşivi; No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-32.

Kumkale'ye yapılan çıkarma ve çarpışmalar: Saat 10.00'da Lord Nelson Gemi-si'nden bir yüzbaşı komutasındaki 1/2 deniz piyade bölüğü (öncü) ile bir tahrip takımı, filikalarla Kumkale iskelesine yöneltilmiştir¹¹². Corn Wallis ve Agamemnon'un Kumkale'ye yönelik ateş desteğinde, filikalar kıyıya yanaşırken, Türk topçusunun şarapnel ateşleri dışında, bir direnişle karşılaşmadan karaya çıkılmıştır. Kumkale köyü ve yel değirmenlerinden yapılan topçu ve piyade ateşleriyle karşılaşılınca, müfreze dört ağır makineli tüfeği ve tahrip gereçlerini iskelede bırakarak Kumkale Tabyası duvar dibine sığmamak zorunda kalmıştır. Scorpion Muhribi, İntepe'den ateş eden bataryayı susturduktan sonra, ateşini Türk piyadesine kaydırmıştır. Bundan yararlanan müfreze, iskeledeki tahrip gereçlerini almayı başarmıştır. Bu sırada, Agamemnon'dan gönderilen deniz erleri de, buradaki ağır makineli tüfekleri alıp müfrezeye teslim etmiştir. Müfreze, Cornwallis ve Irresistible'nin ateş desteğinde köye girmeye çalışmış olup ilerleyemeyince, deniz piyade bölüğünün kalan yarısının da getirilip takviye ederek, Kumkale çevresindeki bir düzlüğe ancak bir buçuk saatte ulaşabilmiştir. Şiddetli yan ateşine uğrayan müfreze, önce durmak zorunda kalmış daha sonra muharebe gemilerinin süren ateş desteğinde ilerleme imkânı bulabilmiştir. Tahrip müfrezesi, Orhaniye Tabyasına yaklaşıncı, buradan ve civardan açılan ateşler yüzünden ilerlememiş, kıyıya çekilmek zorunda kalmıştır¹¹³.

Seddülbahir bölgesinde; dört ağır makineli tüfekle takviyeli Binbaşı Balmer komutasındaki bir deniz piyade bölüğüyle, Yüzbaşı Fredrik emrindeki bir tahrip ölçme ve kıyı müfrezesi, öğleden sonra, Ocean ve Majestic'in ateş desteği altında Morto limanına çıkarılmıştır. Müfreze, Seddülbahir köyü ile tabya arasındaki alana ulaşmış olsa da, Türk ateşleri etkisiyle daha ileri gidememiştir. Diğer bir müfreze, ilerleyerek köye girmeye çalışmış; fakat şiddetli ateş altında gerçekleştirilemediğinden, diğer müfreze gibi ateş tutmayan yerlere çekilmek zorunda kalmıştır. Kıyıda gemilerin yeniden ateşe başlamalarından sonra, köye girilebilmişler, bu kez de bir Türk bataryasının yan ateşine hedef olmuşlardır. Bunun üzerine Binbaşı Balmer, ilerleme imkânının kalmadığını ileri sürerek, Ocean'dan 200 kişilik bir takviye istemiş, fakat Amiral de Robeck, daha fazla kuvveti tehlikeye atmamak için, bu öneriyi kabul etmemiştir.

Seddülbahir çevresini savunan Türk piyade birliklerinin süngü hücumlarıyla, kıyıya çıkan İngiliz müfrezeleri geri atılarak, çekilmek zorunda bırakıldılar. Bu sırada Majestic de, İntepe kesiminden aldığı topçu ateşi sonucu kısmen hasar görmüştür¹¹⁴.

19 ncu Tümen'in Aldığı Önlemler

İngilizlerin Seddülbahir bölgesindeki çıkarma girişimleri üzerine, 19 ncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal, iki piyade alayını Sarafim Çiftliği'ne, bir alayını da Kumdere ağzına yöneltilmiş ve durumun gelişmesine kadar buralarda eğitimle

112 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi I nci Kitap*, s. 146.

113 Aynı yer.

114 A.g.e., s.147.

uğraşmalarını emretmiştir. Kendisi de, gelişmeleri yakından izlemek için, ivedi olarak Kırte'ye daha sonra da Seddülbahir kuzeyindeki Harap Tabya'ya gelmiştir¹¹⁵.

Mustafa Kemal, buradan Müstahkem Mevki Komutanlığı'na gönderdiği bir raporda bugünkü muharebede yiğitçe çarpışan Mehmet Çavuş'la ilgili bilgiye de yer vermiştir. *“Seddülbahir'e çıkan İngilizler, buradaki piyadelerimizin ve obüs batar-yamızın ateşleri ve özellikle 27 nci Alay'ın 10 ncu Bölük çavuşlarından Mehmet Çavuş'un tabya içindeki yarım takımının süngü hücumuyla püskürtülmüştür”.... “Hü-cum sırasında Mehmet Çavuş'un, tüfêğinin mekanizmasının işlememesi üzerine, taşla düşmana saldırırken başından yaralandığını, adı geçenin madalyayla, ya da başka bir biçimde ödüllendirilmek gerektiğini”*¹¹⁶ önermiştir.

Bugünkü harekât sırasında, Kabatepe açığından Boğaz'daki tabyalara yönelti-len ateşlerin gözetleme ve kontrolüyle görevlendirilen uçaklardan biri arızalanıp deni-ze düşmüştür. İkinci uçağın pilotu da, açılan piyade ateşleri sonucu isabet alarak geri dönmek zorunda kalmıştır. Artık atışların kontrolü tümüyle Boğaz'a giren gemilere dönmüştür.

7 Mart günü harekât sırasında bir mermi, Çanakkale'nin kenar mahallesine düşmüş, Anadolu Hamidiye ve Rumeli Mecidiye Tabyalara kışaları ve Kilitbahir Kulesi isabet almıştır. Dartmouth adlı bir İngiliz kruvazörünün saat 10.45'te Bolayır sırtlarına attığı 23 mermiden beşi, Bolayır köyüne, diğerleri de Bolayır sırtlarına düşmüştür. Bu sabah Gelibolu'ya Von Der Goldch ve Padişah Başyaveri General Salih, bu bombardımandan 10 dakika önce 3 ncü Kolordu ve 7 nci Tümen komutanlarıyla birlikte Bolayır köyü batısın-daki sırtta arazi etüdünde bulunuyorlardı. Edinilen izlenime göre, İngiliz kruvazörünün ateşlerini bu etüdü yapanlar üzerine yöneltmiş olabileceği sanılmaktadır.¹¹⁷

18 Mart 1915 Günü Boğaz'ın Zorlanması ve Büyük Zafer Gururu

İki Taraf Kuvvetlerinin Durumu, Bugüne Kadar Aldıkları Takviye Önlemleri ve Düzenlemeler

Türk Kuvvetlerinin 17 Mart 1915 Durumu

Başkomutanlık 9 Mart 1915'te Müstahkem Mevkie ulaşan bir emrinde¹¹⁸; Balı-kesir dolaylarından gelmekte olan 11 nci Tümen'in, Ezine çevresine alınması ve Bo-ğaz bölgesi dışında kullanılması gerektiğinde, olabildiğince toplu bulundurulmasını istemiştir. Bu emre dayanarak, Müstahkem Mevkie verilen 11 nci Tümen ve diğer bağlı birliklerin görev ve sorumluluklarını içeren 14 Mart tarihli emir uygulamaya konmuştur:

115 ATAŞE Arşivi; No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-75.

116 ATAŞE Arşivi; No. 6/9665, Kls. 4986, Dos. H-3, F. 1-1.

117 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi I nci Kitap*, s.156.

118 ATAŞE Arşivi; No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-85.

“1. İleri birlikleriyle Bayramiç’e ulaşmış olan 11 nci Tümen Karargâhıyla Ezine’de bulunacak tarzda, büyük kısmıyla Ezine çevresinde toplanacaktır.

2. Boğaz’ın Anadolu kesimi, 9 uncu ve 11 nci Tümenlerle korunacaktır. Bunun için:

a. 9 ncu Tümen, Karantina’dan Kumkale’ye dek olan Boğaz iç kesimiyle, Kumkale’den Kumburnu’na dek olan Ege kıyılarını gözetleyerek, bölgenin özellikle Kumkale kesimini savunacaktır.

b. Büyük kısmıyla, Müstahkem Mevki ihtiyatı olarak Ezine çevresinde toplanacak olan 11 nci Tümen emrindeki Çanakkale Seyyar Jandarma Alayı ile, Kumburnu’ndan Akçay İskeleyi (hariç)’ne dek uzanan kıyı kesimini gözetleyecek, Büyük Beşiğe-İstanbul Burnu arasında yapılabilecek bir çıkarmayı önlemek ve gereğinde 9 ncu Tümen’e yardım için de, bir kısım kuvvetini, Bergos ve Geyikli yöresinde bulunduracaktır.”¹¹⁹

Bu nedenle 19 ncu Tümen’e; Morto Limanı, Seddülbahir-Ertuğrul Tabya arasında, tabyalar içinde ve Tekkeburnu’nda güçlü piyade mevzilerinin hazırlanması, özellikle Harap Tabya tahkimatının güçlendirilmesi, Boğaz giriş kıyıları ve çıkarma araçlarının en etkin biçimde ateş altında bulundurulması yönünde gerekli düzenlemelerin yapılması emredilmiştir (10 Mart) ¹²⁰.

Boğaz içerisindeki düzenlemeler

Gelişmeleri yakından izleyen Müstahkem Mevki Komutanlığı, 17 Mart’a kadar yukarıda açıklanan önlemlere ilâve olarak, bir çıkarma ihtimaline karşı Boğaz savunmasının, başta ateş gücü olmak üzere, kara birliklerinin pekiştirilmesini amaçlayan önlemlere de başvurulmuştur.

Ateş gücünü artırmak için, 26 ncı, 72 nci ve 77 nci Piyade Alaylarına birer ağır makineli tüfek bölüğü verilmesi Başkomutanlığa önerilmiştir.¹²¹

Tümenlere, sorumluluk bölgelerinde tahkimat ve savunma düzenlerini pekiştirmeleri ve tel örgü engellerinden de yararlanmaları emredilmiştir.

Düşman çıkarmasının önlenmesi için, kıyıdaکی koşulu obüs bataryalarının, çıkan düşmanı denize dökülünceye dek, doğrudan 9 ncu ve 19 ncu Tümen Komutanlarının emir ve komutasında kalacakları bildirilmiştir.

119 ATAŞE Arşivi; No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-1.

120 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi I nci Kitap*, s. 173.

121 Aynı yer.

Kara Birliklerinin 17 Mart 1915 Günkü Durumu

9 ncu Piyade Tümeni'nin Konuşu ve Aldığı Düzenler

Anadolu yakasındaki 9 ncu Piyade Tümeni'nin Gelibolu Yarımadası'ndaki birlikleri, sağ ve sol yan müfrezeleri adı altında buradaki 19 ncu Tümen Komutanlığı emrindedir¹²².

Karargâhıyla Kocadere'de bulunan Sağ Yan Müfrezesi, iki taburlu 27 nci Piyade Alayı, Bursa Seyyar Jandarma Taburu, bir dağ topçu takımı, bir muhasara bataryası, bir mantelli topçu takımı, bir ağır makineli tüfek takımı ve iki nordanfiltten oluşmaktadır. Koyun Limanı - Değirmenli çizgisiyle, Kabatepe-Eceabat (dâhil) arasındaki kesimin gözetleme ve korunması görevindedir¹²³. Karargâhıyla Kırte (Alçıtepe)'de bulunan Sol Yan Müfrezesi, 26 nci Piyade Alayı, 27 nci Alayı'nın 3 ncü Taburu, bir sahra topçu taburu, bir obüs bataryası, bir ağır makineli tüfek ve Nordanfilt takımına sahiptir. Müfreme güney ara hattıyla, Seddülbahir arasındaki kesimin gözetleme ve korunması görevinde olmak üzere gereken düzenleri almıştır¹²⁴.

Anadolu yakasında ve karargâhıyla Kalvert çiftliğinde bulunmakta olan 9 ncu Tümen, bizzat kendi kuruluş ve emrindeki birlikleri ile genellikle Karantina-Kumkale arasında Boğaz'ın iç kesimiyle Kumkale-Kumburnu (dâhil) arasındaki Ege Denizi kıyılarını gözetlemek ve özellikle Kumkale dolayını düşman çıkarma girişimlerine karşı savunmak üzere düzenlenmiş bulunuyorlardı. Bağlı birlikleri 25 nci Piyade Alayı, Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayı, 2 nci Seyyar Jandarma Taburu, 64 ncü Piyade Alayı, ikişer bataryalı birer sahra ve dağ topçu taburu, bir brodwel adi ateşli batarya, ağır makineli tüfek bölüğü ve bir nordanfilt takımından oluşmaktadır.¹²⁵

11 nci Piyade Tümeni'nin Konuşu ve Aldığı Düzenler

Balıkesir'den gelerek, karargâhıyla Ezine'de yerleşen bu tümen, 33 ncü ve 127 nci Piyade Alayları, 11 nci Sahra Topçu Alayı, Çanakkale Seyyar Jandarma Alayı'ndan oluşmaktadır. Bir kısım birlikleriyle Kumburnu (hâriç)-Edremit Körfezi'nde Akçay İskeleyi (hâriç) arasındaki Ege Denizi kıyı kesimini gözetleme ve koruma altında bulundururken, büyük kısmıyla da Boğaz bölgesi dışından gelebilecek tecavüzlere karşı kullanılmak üzere, Ezine dolaylarında toplu durumda bulunmaktadır.¹²⁶

122 ATAŞE Arşivi; No. 6/9565, Kls. 4936, Dos. H-5, F. 1-2.

123 ATAŞE Arşivi; No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-10, F. 1-20.

124 ATAŞE Arşivi; No. 7/9746, Kls. 5337, Dos. H-4, F. 1-4, 1-10, 1-16.

125 ATAŞE Arşivi; No. 1/65, Kls. 1964, Dos. 305, F. 1-106-107; ATAŞE Arşivi; No. 6/8903, Kls. 4336, Dos. H-10, F. 1-15, 1-17; ATAŞE Arşivi; No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-1, 1-6.

126 ATAŞE Arşivi; No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-10, F. 1-14, 1-15, 1-17; ATAŞE Arşivi; No. 7/1831, Kls. 5774, Dos. H-1, F. 1-110; ATAŞE Arşivi; No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-8, F. 1-23.

3 ncü Kolordu'nun Konuşu ve Aldığı Düzenler

13 Kasım 1914'te karargâhı Çanakkale'den Gelibolu'ya alınmış olan Kolordu,

kuruluşundaki 7 nci 19 ncu Tümen ve 4 ncü Süvari Alayı ile Bolayır mevziindeki 4 ncü Ağır Topçu Alayı'nın 1 nci Ağır Topçu Taburu ve Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu da emrindedir. Ayrıca Başkomutanlık emri gereği Koyun Limanı-Değirmenler çizgisinin kuzeydoğusundan Saros Körfezi'ndeki Karaçalı'ya dek olan kıyı kesimini gözetleme ve koruma görevini sürdürmeye devam etmektedir¹²⁷. 1 Mart 1915'te Beyoğlu Seyyar Jandarma Alayı, Erenköy'e gönderilmiş ve 9 ncü Piyade Tümeni emrine verilmiştir¹²⁸. 17 Mart 1915 günü sağlık hizmetleri olarak Karantina'da sargı yeri; Erenköy'de Seyyar hastane, sargı yeri ve araba durak yeri; İntepe'de ise sargı yeri ve araba durak yeri mevcuttur¹²⁹. Müstahkem Mevki Komutanlığı ayrıca 3 ncü Kolordu kuruluşunda genel ihtiyatta bulunan 19 ncu Tümen'e de emir vermek yetkisindedir.

İstihkâm Birlikleri: Kale İstihkâm Bölüğü ile 1 nci İstihkâm İnşaat Taburu Çanakkale'dedir. 2 nci İstihkâm İnşaat Taburu Kilitbahir'de olup, tahkimat ve top mevzileri yapımı işlerinde çalışmaktadır. 2 nci Amele Taburu Belen köyünde olup Çanakkale Boğazı'nın doğusundaki çevre mevkiinde tahkimat yapmaktadır.

Muhabere Birlikleri: Telgraf Bölüğü, Sahra Telgraf Müfrezesi Çanakkale'de, Telsiz Telgraf Müfrezesi de Goncasuyu'nda bulunmaktadır.

Cephane Depo Müfrezesi Şeyh Nuri çiftliğinde, hizmet takımı Çanakkale'dedir.

19 Mart- 24 Nisan 1915 Günleri

Müstahkem Mevkii Komutanlığı Savunma Hizmetleri

Müstahkem Mevkii Komutanlığı, Birleşik Filo'nun 18 Mart'ta Boğaz'da uğradığı ağır yenilgi üzerine, İngiliz ve Fransızların, her ne pahasına olursa olsun Boğaz'ı aşmak için, bu kez karadan girişebilecekleri çıkarmalara karşı mevcut savunma düzeninin hem gözden geçirilmesi hem de pekiştirilmesiyle ilgili olarak 20 Mart'ta Başkomutanlığa tamamlayıcı değişiklikler yapılması yönünde öneride bulunmuştur¹³⁰. Eceabat'ta toplu halde bulunan 19 ncu Tümen ile Ezine dolaylarındaki 11 nci Tümen'in şimdiden bölge-

127 ATAŞE Arşivi; No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-5, F. 1-16; ATAŞE Arşivi; No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-9, F. 1-7, 1-24, 1-37; ATAŞE Arşivi; No. 6/2514, Kls. 4831, Dos. H-1, F. 1-5.

128 ATAŞE Arşivi; No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-68.

129 Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi I nci Kitap*, Kroki 19.

130 ATAŞE Arşivi; No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-19; Binbaşı Nihat, 21 Mart'ta Çanakkale bölgesinde savaş düzenini şöyle aktarır: "3 ncü Kolordu, Çanakkale ve Yarımada'da; Karargâhı Yeniköy'de olan 5 nci Tümen, Yeniköy-Bayramiç -Yerlisu bölgesinde; 7 nci Tümen, Saroz'da; 9 ncu Tümen Yarımada'da, 19 ncu Tümen Maydos'ta, ihtiyatta; 11 nci Tümen Ezine'de..." Binbaşı Nihat, *Seddülbahir Muharebâtı*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Yay., İstanbul 1921, s.6.

lerinde gözetleme ve savunma düzenine katılmaları; Eceabat-Kabatepe çizgisi güneyindeki bölgenin 9 ncu Tümen, kuzeyindeki kesimin de 19 ncu Tümen verilmesi; her iki tümen karargâhının Eceabat yöresinde bulunması; 9 ncu Tümen'den bir Alayın Çanakkale'de ihtiyatta bırakılması; Erenköy'den Kumkale ve Beşige'ye kadar olan Anadolu yakası kıyı kesiminin, 64 ncü Alay ve Beyoğlu Seyyar Jandarına Alayı'yla takviye edilerek 11 nci Tümen tarafından gözetlenip savunulması¹³¹.

Başkomutanlığın 22 Mart'ta bu öneri ile ilgili olarak verdiği cevapta: 9 ncu Tümen'in bir değişikliğe gidilmeden olduğu yerde bırakılması; 19 ncu Tümen'in eskiden olduğu gibi, Saros Körfezi ve Anadolu kıyılarından yapılabilecek çıkarma girişimlerine karşı kullanılmak üzere 3 ncü Kolordu'ya bağlı olarak Eceabat'ta toplu halde bulunması ve sadece 9 ncu Tümen karargâhının Eceabat'a alınması; 11 nci Tümen konuşlanmasındaki temel düşüncenin de düşmanın Anadolu yakasına asker çıkarması amacının, sadece bu bölgedeki istihkâmların ele geçirilmesi olup, derinlikte bir ilerlemeyi hedeflemediği görüşü belirtilmiştir.

Müstahkem Mevki Komutanlığı, Başkomutanlık emrini göz önünde bulundurarak 23 Mart'ta birliklerine¹³²: Akdeniz Sefer Kuvvetler Komutanı General Ian Hamilton'un Bozcaada'ya geldiği; şu ana kadar 40.000 Fransız askerinin; ayrıca Avustralya ve Ceza-yirli askerlerden oluşan 50.000 kişilik bir kuvvetin de Mondros'ta toplandığının haber alındığı; Gelibolu Yarımadası Saz limanından başlayıp Edremit Körfezi'nde Akçay iskelesi ile sona eren Müstahkem Mevki bölgesinde alınacak gözetleme ve savunma düzenleri:

Rumeli bölgesinde 25, 26, 27 nci Piyade Alaylı 9 ncu Piyade Tümeni; Anadolu bölgesinde 33, 64, 127 nci Piyade Alayı 11 ncu Piyade Tümeni bölgesinin savunma gücü olacaktır. 19 ncu Piyade Tümeni, Eceabat'ta toplu olarak genel ihtiyatı oluşturacaktır. 126 ncü Piyade Alayı Müstahkem Mevki emrinde Çanakkale dolaylarında kalacak. Çanakkale-Karantina arasındaki kıyı kesimini gözetleyecek.

9 ncu Piyade Tümeni birliklerin Eceabat'a taşınması hızlı biçimde gerçekleştirilecektir.

Müstahkem Mevki Komutanlığı, 22 Mart'ta aldığı cevap çerçevesinde verdiği emirler gereği 24 Mart'ta Eceabat'a ulaşan 9 ncu Tümen, buradaki 19 ncu Tümen'den Eceabat bölgesi komutanlığını devralmıştır (25 Mart)¹³³. Gelibolu Yarımadası'nda, kıyı bölgesinde İngiliz çıkarmalarına engel olmak ve durdurmak görevini almış olan 9 ncu Tümen, 31 Mart 1915'te yeni düzenlemeler yapmıştır¹³⁴.

131 Cevat Paşa'nın önerdiği bu yeni düzenleme ile birinci derece önem taşıyan Gelibolu Yarımadası'nda var olan birliklerin birbirlerine karışmalarını önlemiş olduğu gibi, Anadolu ve Rumeli bölgelerinin takviyeleri de kolaylaşacaktır.

132 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-21, 1-22.

133 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-22, 1-23.

134 ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-19; Genelkurmay, Çanakkale 1 nci Kitap, Kroki: 14.

9 ncu Tümen, Kilitbahir platosunun iki yanında, Kabatepe-Arıburnu bölgesi ve Seddülbahir bölgesi olmak üzere, birbirinden ayrı iki grup halinde düzenlenmiştir.

Buna göre, 27 nci Alay Yarbay Şefik komutasında, Koyun limanından (hariç) Büyük Arıburnu'na kadar olan kıyıda tertiplenmiştir. 25 nci Piyade Alayı, Büyük Arıburnu'ndan Sarıtepe burnuna kadar uzanan kıyıyı gözetleme ve savunma ile görevlendirilmiştir. 26 nci Piyade Alayı, Binbaşı Kadri komutasında Sarıtepe burnundan Tengerdere ağzına (dâhil) kadar tüm Seddülbahir koylarında kıyı gözetleme ve savunmayla görevlidir. 26 nci Alay karargâhı Kirte'dedir.

5 nci Ordu Komutanlığı ve Mareşal Liman Von Sanders Paşa

Kara muharebeleri kaçınılmaz olunca, 1 nci Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders, 3 ncü, 15 nci Kolordularla, 5 nci Tümen ve Bağımsız Süvari Tugayı'ndan oluşturulan 5 nci Ordu Komutanlığı'na atanmış¹³⁵ ve Gelibolu'daki Fransız Konsolosluk binası karargâh ve makam olarak tahsis edilmiştir¹³⁶. Göreve başlamak üzere 26 Mart'ta Gelibolu'ya gelen Mareşal, aynı gün Bolayır'a hareket etmiştir.¹³⁷ Gerek bu hareketi, gerekse gelişinin ilk haftasından itibaren bölgede aldığı ve almayı düşündüğü düzenlemeler, büyük ölçüde İngiliz çıkarmalarının, Saros Körfezi'yle Anadolu kıyılarından beklediğini kanıtlamıştır¹³⁸.

Burada Yarbay İzzeddin'in günlüğünde geçen aktarımı da dikkate değerdir: "... Bu savaş düzeni 5 nci Ordu Karargâhının oluşturulmasından sonra alınmıştı. Daha önce sahil gözetlemesi için iki görüş vardı: Birincisi, düşmanı sahile çıkartmamak; ikincisi de düşmana sahile çıktıktan sonra taarruzla karşılık vermek. 3 nci Kolordu tarafından birinci görüş daha uygun görülmüş, savaş düzeni bu ana esas üzerine kurulmuştu. 5 nci Ordu'nun kurulmasından sonra 5 nci Ordu, 3 ncü Kolordu, 9 ncu ve 19 ncu Tümen komuta kadrosu sahili incelemiş (13 Nisan 1915) ve sonuçta sahilin gözetlenmesine karar verilmiştir¹³⁹."

Liman Paşa, kıynın zayıf gözetleme birlikleriyle tutulup, kuvvetli ihtiyatlar (her an harekete hazır yedek kuvvetler) ayırarak düşmanı karaya çıktıktan sonra karşı taarruzlarla denize dökmeyi hedeflemiştir¹⁴⁰.

135 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-5.

136 ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-6; BOA, HR. SYS, 2109/11

137 ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-10, F. 1-16.

138 ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-4

139 İzzeddin, s.5.

140 ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-2, F. 1-4, 1-6, 2-22; ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 4, 4-4; 5 nci Ordu komutanının bu görüş ve bu görüş etrafında oluşturduğu planlamayı değerlendirirken, Türk Genelkurmayı "...harekâtın gelişiminden de anlaşılacağı üzere (Sanders) büyük bir yanlışlığa düşmüştür," düşüncesindedir. Genelkurmay, Çanakkale Cephesi Özetlenmiş Tarihi, s.52-53.

Binbaşı Nihat, “5 nci Ordu hemen hemen savaş tarihinde bir örneği daha olmayan ve henüz hiç tecrübe edilmemiş bir görev üstlenmiş olduğu için, uygulanacak strateji ile ilgili değişik fikir ve kanaatlerin bulunmasından daha tabii bir şey olamaz. Sahil savunmasında kanaatimizce en iyi hareket şeklinin düşmanın karaya çıkmasına engel olmak olduğunu, ancak bunda başarılı olunamazsa şiddetli taarruzlarla düşmanı durdurmaya ve etrafını çevirmeye çalışarak, ilerlemesine imkân vermemek gerektiğini, yoksa karaya çıkan bir kuvvetin tekrar denize dökülmesinin çok zor bir iş olduğunu ancak bu savaş sonunda anladık¹⁴¹.”

Sonuç

Çanakkale Cephesi, Birinci Dünya Savaşı'ndaki yüzlerce cephesinden sadece bir tanesidir. Savaşın sonucu itibarıyla Çanakkale Cephesi'nde başarı, savaşın seyrinde büyük etkiler bırakmıştır. Savaşın iki yıl daha uzaması, Rusya'da yaşanan ihtilal, sömürge imparatorlarının telafisi mümkün olmayan itibar kaybı gibi.

Birleşik Filo ile Boğaz'ı zorlayarak bir ay içinde İstanbul'u almayı tasarlayan Anlaşma Devletleri'nin, 18 Mart Boğaz savunması karşısında yenilgisinden sonra, kaçınılmaz bir düş kırıklığına uğradıkları bir gerçektir. Bununla beraber onların, iç ve dış kamuoyunda kırılan prestijlerini yeniden kurabilmek için, Osmanlı'nın siyaset merkezi ve birinci derece stratejik hedef oluşturan İstanbul'u her ne pahasına olursa olsun ele geçirebilmek arayışı içinde oldukları da gözden uzak tutulamazdı.

Bu itibarla Anlaşma Devletlerinin, başarıya ulaştırılamayan deniz harekâtının, karadan da denenebileceğini hesaba katan Türk komutanları, bir yandan yinelenebilecek bir saldırıya karşı Boğaz savunmasını pekiştirmeyi sürdürürken, öte yandan da, yapılabilecek çıkarmalara karşı bölgedeki kara birliklerini güçlendirme kararı aldılar.

Avrupa'da savaş başlar başlamaz Çanakkale bölgesinde başlayan gayret ve fedakârlık olağanüstü düzeyde idi. Yeniden getirilen toplarla takviye, mayın hattı döşeme, kara birliklerini güçlendirme, kara birliklerinin süratle bölgeye nakli gibi pek çok faaliyet hep bir arada yürütülmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalar 5 nci Ordu'nun bölgeye gelip görevi devralıncaya kadar, Çanakkale Müstahkem Mevki ve 3 ncü Kolordu Komutanlıkları tarafından yönetilmiştir.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa, Goeben ve Breslau'nun Boğaz girişi, Fransız ve İngilizlerin Boğaz giriş tabyalarına yönelik baskısını artırması, 3 Kasım 1914 bombardımanı, 19-Şubat ve 18 Mart 1915'te birbirini izleyen deniz harekât ve olayları sırasında, eldeki tüm imkânları kullanarak Boğaz savunmasının güçlendirilmesini amaçlayan pek çok çareye başvurmuştur.

Bu bağlamda düşman bombardımanının başlarında Tekirdağ'da bulunan 3 ncü Kolordu, daha sonra Gelibolu'ya alınarak Çanakkale Boğazı bölgesinin karadan yapılabilecek çıkarmalara karşı savunulmasıyla görevlendirilmişti. Bu kolordunun, 14

141 Binbaşı Nihat, s.12.

Mart 1915 tarihli kuruluşunda yer alan birlikleriyle Çanakkale Müstahkem Mevkii kuruluşundaki 9 ncü ve 11 nci Tümenlere emir verme yetkisinde olduğu, 19 ncü Tümen'in de koruma düzeni alacağı vurgulanmıştır.

Kara birliklerinin savunma düzeni ve tertibi birinci derecede önem arz ediyordu: İlk önce düşman çıkarmasına, ileri mevzilerdeki kuvvetlerle engel olmak veya geciktirmek, asıl savunma hattının tutulması için gerekli zamanı kazanmak; düşman çıkarmayı başarırca, asıl savunma hattına dayanılarak yapılarak karşı taarruzla düşmanı denize dökmektir.

Kıyıların savunulur konuma getirilmesi ve gerekli görülen kesimlerde, direnme yerlerinin hazırlanması, eldeki kuvvetleri orantılı direnek noktaları belirlemek için keşif yaptırıldığı, tahkimata başlanması, zaruri hizmetlerden sadece birkaçıdır.

“Çıkarma girişimleri karşı taarruzla geri atılacak, düşman karada tutunmayı başarırca, kıyı bataryalarının gerisine ulaşamaması için, geciktirici tüm çabalar gösterilecek, karşı koymalara rağmen, olağanüstü durumlarda yarımadaadaki birlikler, kesin savunma mevzii olarak belirlenen çizisine çekilecek, Kilitbahir Grubu'nun korunması sağlanacak ve bu çizginin tahkimine başlanacaktır”... “Kumkale'den Küçük Beşige'deki uzanan kıyılara yapılması beklenen çıkarmalara engel olunması, Erenköy doğusundan bir çıkarmaya fırsat verilmemesi, Kumkale güneyinden ilerlemek isteyen düşman birliklerini Menderes bataklığından doğuya geçirmemeleri” tarzındaki emirler işin ciddiyetini göstermesi açısından kayda değer niteliktedir.

Nihai anlamda, kara birlikleri sahil savunma topraklarını korumak, mayın hatlarını korumak, sahillerde savunma ve gözetleme yapmak, kıyıları savunulur konuma getirmek, diğer hizmet birlikleri ile koordineli olarak çalışmak gibi pek çok hizmeti yerine getirmeye çalışmış, 26 Mart 1915 günü de 5 nci Ordu'nun emrine girmiştir.

Bibliyografya

- ATASE Arşivi, No: 1/1, Kls. 4, Dos. H-1, F. 1-4,1-15, 1-16, 1-17.
- ATASE Arşivi, No: 1/1, Kls. 62, Dos. 313, F. 1-15, 1-16.
- ATASE Arşivi, No: 1/1, Kls. 64, Dos. 322, F. 1-38.
- ATASE Arşivi, No: 1/1, Kls. 65, Dos. 324, F. 50-2.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 121, Dos. 572, F. 1-8, 1-20, 1-32.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 122, Dos. 574, F. 8, 8-1.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-5, 1-6.
- ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 4, 4-4.
- ATASE Arşivi, No. 1/65, Kls. 1964, Dos. 305, F. 1-106-107.
- ATASE Arşivi, No: 1/1666, Dos. H-3, F. 1-78, 1-80.
- ATASE Arşivi, No. 1/1666, Kls. 4618, Dos. 43, F. 71.
- ATASE Arşivi, No. 1/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, 1-72.
- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-1, F. 1-4
- ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-2, F. 2-22;
- ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-1, F. 1, 1-2,1-5, 1-9, 1-11, 1-121-14,1-21, 1-24, 1-25, 1-26, 1-27, 1-31,1-39;
- ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-2, F. 1-4, 1-6, 1-22,1-23, 1-24, 1-25, 1-27,1-29,1-34.
- ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-3, F. 1-49, 1-51,1-52, 1-53.
- ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-4, F. 1-2,1-4,1-20, 1-21,1-23, 1-24,1-31.
- ATASE Arşivi, No: 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-5, F. 1-2, 1-16,1-18.
- ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-8, F. 1-16,1-23,14.
- ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-9, F. 1-7, 1-24, 1-37.
- ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-10, F. 1-16.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. 69, F. 1-11.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4624, Dos. 70, F. 1.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4659, Dos. 230, F. 1.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4668, Dos. 72, F. 4.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4659, Dos. 230, F. 1.
- ATASE Arşivi; No. 6/1666, Kls. 4660, Dos. H-12, F. 1-68.
- ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-1, F. 1-2,1-3,1-5,1-10,1-11, 1-14,1-50.
- ATASE Arşivi, No: 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-2, F. 1-17.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-1, 1-3,1-43,1-45, 1-63,1-73, 1-74,1-78.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-3, F. 1-79, 1-80,1-83, 1-88, 1-97, 1-107, 1-127 A.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-48, 1-59, 1-60,1-63, 1-68,1-75, 1-85.
- ATASE Arşivi, No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-1, 1-6,1-7,1-19, 1-21, 1-22, 1-23.
- ATASE Arşivi, No. 6/2514, Kls. 4831, Dos. H-1, F.1-5.
- ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-1, F.1-13,1-31,1-38-1-39.
- ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-3, F. 1-1, 1-21-26. .

- ATAŞE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-7, F. 1-44, 1-45, 1-46, 1-53, 1-54,1-57, 1-58,1-61, 1-62, 1-64.
- ATAŞE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-10, F. 1-14, 1-15, 1-17, 1-20.
- ATAŞE Arşivi, No: 6/3171, Kls. 4857, Dos. H-2, F. 1-7.
- ATAŞE Arşivi, No. 6/9565, Kls. 4936, Dos. H-1, F. 1-35.
- ATAŞE Arşivi, No. 6/9665, Kls. 4986, Dos. H-3, F. 1-1.
- ATAŞE Arşivi, No. 6/9565, Kls. 4936, Dos. H-5, F. 1-2.
- ATAŞE Arşivi, No. 7/1831, Kls. 5774, Dos. H-1, F. 1-110.
- ATAŞE Arşivi, No: 7/8746, Kls. 5337, Dos. 7, F.1.
- ATAŞE Arşivi, No. 7/9746, Kls. 5337, Dos. H-4, F. 1-4, 1-10, 1-16.
- ATAŞE Arşivi, No. 7/9746, Kls. 5338, Dos. H-3, F. 1-7.
- BOA, HR. MA, 1119/23.
- BOA, HR. MA,1118/4.
- BOA, DH. EUM. 3. Şb. 2/48. I-100.
- BOA, HR. SYS, 2109/11.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1 nci, 2 nci ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Savaşı İdari Faaliyetler ve Lojistik*, C. X, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 1985.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Savaşı V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1 nci, 2 nci ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. I (1903-1915), 3. Basım, Kaynak Yayınları, Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama, İstanbul 2003, s. 281.
- BELEN, Fahri *Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşı, 1915 Yılı Hareketleri*, Ankara 1964,
- Binbaşı Nihat, *Seddülbahir Muharebatı*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Yay., İstanbul 1921, s.6.
- CORBETT, Sir Julian, (Çev. A. Rıza Seyfi), *Harekât-ı Bahriye*, C.II, Matbaa-ı Bahriye, İstanbul 1926.
- İĞDEMİR, Uluğ *Atatürk'ün Yaşamı (1881-1918)*, C.I, TTK Yayınları, Ankara 1980, s. 37.
- ATAKAN, Rauf “Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Savaşı Çanakkale Muharebeleri İdari Faaliyet ve Lojistik”, *Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.144.